

Linnéuniversitetet

Institutionen för socialt arbete

Barnets bästa

*-en studie i hur domstolen avgör frågor om
umgänge när det har förekommit våld i familjen*

Författare: Erika Betelid och Carolina Egestrand

Examinator: Anders Östnäs

Handledare: Catharina Carlsson

Termin: VT 2011

Kurskod: 2SA300, C-uppsats 15p

Abstract	4
1 Bakgrund	6
1.1 Problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Begreppsförtydliganden	9
1.5 Fortsatt framställning	10
2 Barnet i den rättsliga processen	11
2.1 Beaktande av barn som far illa	11
2.2 Barnets bästa och barnets vilja	12
2.3 Riskbedömning	13
2.4 Lagar och förordningar	14
2.4.1 Lagändring 1996	14
2.4.2 Lagändring 1998	14
2.4.3 Lagändring 2006	15
2.4.4 Lagändring 2010	15
3 Tidigare forskning	16
3.1 Nationell forskning	16
3.2 Internationell forskning	20
4 Metod	22
4.1 Dokumentanalys	22
4.2 Insamling av material och urval	23
4.3 Bearbetning och analys	24
4.3.1 Innehållsanalys	24
4.3.2 Helhetsanalys	25
4.4 Forskningsetiska överväganden	26
4.5 Arbetsfördelning	26
5 Analysram	28
5.1 Barndomssociologi	28
5.2 Barnperspektiv och barns perspektiv	30
6 Resultat och analys	32
6.1 En nära och god kontakt med båda föräldrarna	32
6.2 Vårdnad och olämpliga vårdnadshavare	34
6.3 Riskbedömningens utrymme och framställning i besluten	35

6.4 Våldets inverkan på bedömningen av risken för att barnet far illa	36
6.5 Riskbedömningen i domstolens beslut	37
6.6 Framställning och förekomst av barnets vilja	38
6.7 Klarläggande av barnets vilja	39
6.8 Hänsyn till barnets vilja	40
6.9 Sammanfattning av resultatet	41
7 Diskussion	42
7.1 Metoddiskussion	42
7.1.1 Metodval	42
7.1.2 Analysinstrument	43
7.1.3 Val av analysram	43
7.2 Resultatdiskussion	44
7.2.1 Barnets bästa	44
7.2.2 Riskbedömningen	45
7.2.3 Barnets vilja	46
7.2.4 Umgängesstödet funktion	47
7.2.5 Våld och genus	48
7.2.6 Avslutande diskussion	49
7.2.7 Framtida forskning	50
8 Litteraturförteckning	51

Bilagor

Bilaga 1 – Teman för analys

Bilaga 2 - Studerade rättsfall

Abstract

In many of the disputes concerning custody, residence and visitation determined by the court, some form of violence has been performed. The consequence of a child who has witnessed violence in their homes is a problem that is sometimes overlooked. It is not unusual that the violence will continue even after a separation. The law shows that the child's need of both parents is to be met. This has according to previous studies resulted in the fact that courts do not always see visitation with a violent parent as a risk for the child. This is the reason why we wanted to investigate this further. The aim of our study was to examine and describe how courts argue for decisions regarding a child's contact with a parent who is suspected of having used violence in the family, based on current laws. The method of the study was document analysis and the material consisted of ten Swedish court cases from the years 2010 and 2011. The starting point of the analysis was the sociology of childhood together with the concepts "child's perspective" and "the perspective of the child". The court cases were analyzed on basis of the law, our analytical framework and previous research. Our study shows that the court considers it important for the child with a near and well contact with both parents. The results also show that the will of the child not seems as important to take into account as the child's best interests or the risk that the child gets hurt.

Keywords: the child's best interests, visitation dispute, custody dispute, violence, document analyses

Förord

Att skriva uppsats är en process som många gånger är både plågsam och frustrerande. Vi har ibland känt en uppgivenhet och funderat på om vi någonsin ska få ihop en uppsats över huvud taget. Allt eftersom har dock bitarna fallit på plats och vi har med tillfredsställelse sett materialet växa fram och anta formen av ett examensarbete. Vi vill tacka vår handledare Catharina Carlsson för konkret hjälp med texten, stöd och uppmuntran och framförallt en smittande glädje. Vi vill även tacka Daniel Nilsson Ranta som ställde upp som bollplank när vi inte hade möjlighet att rådfråga vår egen handledare. Vi vill också rikta ett varmt tack till nära och kära som har läst vår text och hjälpt oss med att förbättra språket i slutskedet av uppsatsarbetet. Slutligen vill vi tacka varandra för ett gott samarbete!

Kalmar, maj 2011

1 Bakgrund

Enligt Statistiska centralbyrån har antalet barn (0-17 år) i Sverige de senaste tio åren legat stabilt runt 1,9 miljoner, vilket utgör cirka tjugo procent av Sveriges totala befolkningsmängd (www.scb.se). Statistik från kommittén mot barnmisshandel visar att cirka tio procent av alla barn i Sverige någon gång upplever våld i sitt eget hem och att ungefär fem procent av dessa upplever våldet ofta (SOU 2001:72, s 128). Enligt Socialstyrelsen (2005) visar flera undersökningar om misshandlade kvinnor att barn varit närvarande vid de flesta våldstillfällena (Socialstyrelsen, 2005, s 9). Vi kan inte med säkerhet säga hur många barn som utsätts för direkt våld, respektive bevittnar våld varje år, men enligt statistik från Brottsförebyggande rådet för år 2005 så anmäldes 8286 fall av misshandel mot barn mellan 0-14 år, och 24 097 fall av misshandel mot kvinnor (www.bra.se). Konsekvenserna av att ett barn bevittnar våld i sitt hem är ett underskattat och sällan belyst problem (SOU 2001:72, s 128). Ett barn som utsätts för fysiskt eller psykiskt våld genom att det tvingas se och höra våld i sin närhet eller lever i en miljö där våld och hot ofta förekommer riskerar att fara illa. Det finns även en risk för att deras psykiska utveckling kan komma att skadas (Socialstyrelsen, 2005, s 9).

Det finns ingen exakt statistik på antalet vårdnad, boende och umgängestvister som avgörs varje år. Barnombudsmannen (2005) har dock gjort en studie på området och av de domstolsbeslut vilka har använts som underlag var det 51 procent som innehöll uppgifter om våld. Underlaget bestod av en förfrågan från Socialstyrelsen till samtliga landets domstolar att skicka in alla under året avgjorda mål rörande vårdnad, boende och umgänge, vilka Barnombudsmannen sedan har fått ta del av (BR2005:02, s 10).

Det här tyder på att uppgifter om våld förekommer väldigt ofta i dessa tvister och det väcker frågor kring hur väl förekomsten av våld utreds i domstolsbesluten. Säkerställs barnens trygghet och välmående då det utreds vem som ska ha vårdnad, vart de ska bo eller hur ofta de ska träffa den förälder de inte bor tillsammans med?

1.1 Problemformulering

Enligt föräldrabalken (hädanefter förkortad FB) får barn inte utsättas för fysisk bestraffning eller annan typ av kränkningar (6 kap. 1 § FB) och brottsbalkens paragrafer om misshandel gäller oavsett ålder (3 kap. 5 § BrB). I det avseendet kan man tycka att den svenska lagstiftningen är tydlig i sitt fördömande av våld mot barn. Hindberg (1997, s 90-91) menar att det trots detta inte är någon regel att barns behov väger tyngst i praktiken och hon anser att det finns skäl till oro vad gäller domstolarnas syn på föräldrarnas rätt till sina barn gentemot barns behov av skydd.

När frågor kring vårdnad, boende och umgänge mellan förälder och barn ska beslutas av domstolen och misstankar eller påståenden om våld framförts, måste dessa alltid prövas och en riskbedömning göras. Det som är bäst för barnet ska vara avgörande i besluten (prop. 2005/06:99, s 42). Domstolen kan i dessa fall besluta att den förälder som misstänks ha utövat våld inte ska få ha något umgänge alls med barnet, alternativt att föräldern ska få ha umgänge och i vilken utsträckning detta ska ske. Domstolen kan även besluta om insatsen umgängesstöd då det behövs för barnets trygghet eller när barnet behöver stöd i sin kontakt med en förälder (SOU 2005:43, s 167). Mäns våld mot kvinnor är ett uppmärksammat samhällsproblem och männen bär ansvaret för en stor andel av alla våldsbrott inom familjen (Ekbom & Landberg, 2007, s 25). Därför handlar den övervägande delen av litteratur och forskning kring våld inom familjen också om mäns våld mot kvinnor. Av den anledningen tenderar även vår studie att innehålla vissa fakta som är baserade på att män misshandlar och att kvinnor och barn är offer. De rättsfall som vi har studerat handlar också om pappor som misstänks ha utövat våld mot mammor och/eller sina barn. Vi vill dock poängtera att även kvinnor utsätter sina barn för våld och enligt Brottsförebyggande rådet (2011) har ungefär en tredjedel av alla anmälda fall av misshandel mot barn en kvinna som misstänkt förövare (www.bra.se).

I avgörandet av barnets bästa ska, förutom risken att barnet far illa av ett umgänge, hänsyn även tas till barnets vilja (6 kap. 2 b § FB). Det framgår även av 6 kap. 2a § FB att avseende särskilt ska fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. I en studie av Andersson och Bangura Arvidsson (2006, s 69) förklarar en jurist att det här har blivit en ledstjärna i rättspraxis. När umgängesfrågor ska avgöras menar han att det är underförstått att barnets bästa är lika med umgänge med den förälder det inte bor

med. Detta får även stöd av en annan studie av Andersson och Bangura Arvidsson (2008, s 200) där de menar att den allmänna uppfattningen om att det är barnets bästa att träffa sin pappa verkar påverka domstolen mer än individuella omständigheter.

I en rapport av Ekbom och Landberg (2007, s 9-10, 72) framkommer det att det i vissa fall har funnits fördelar med insatsen umgängesstöd när det har framkommit uppgifter om våld. Rapporten visar emellertid även på att insatsen kan leda till stora psykiska påfrestningar för många barn och föräldrar. Författarna framhåller också det faktum att barnens vilja alltför sällan har efterfrågats i bedömningarna. I rapporten finns ett utdrag ur en intervju med en tonårsflicka som berättar att hon utsatts för sexuella övergrepp av sin pappa. Hon har sedan haft umgänge med pappan i närvaro av umgängesstöd. Utdraget lyder:

”Först var det meningen att jag skulle träffa honom själv en helg. Men det gjorde jag inte. Sen föreslog de att det skulle vara en kontaktperson. Det var ju klart bättre. Men jag ville inte. Det var ju klart bättre än att vara med honom själv. Jag sa till alla som jag fick prata med att jag inte ville träffa pappa. /---/ För det första var det ju hemma hos honom där allt hade hänt. Det var ju ännu jobbigare. Och sen ville jag inte se honom överhuvudtaget. Jag förstår inte varför jag skulle behöva göra det heller.” (Ekbom & Landberg, 2007, s 12).

Med anledning av de nämnda studiernas resultat kan man inte låta bli att undra vad som egentligen blir barnets bästa. Det framkallar även ett intresse att undersöka domstolens resonemang. Hur kommer den fram till vad som är bäst för barnet? Vilka argument och lagstöd förekommer? Vi vill i vår studie titta på domstolsbeslut i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge, med fokus på umgängesfrågan, i familjer där det finns misstanke om att våld har förekommit. Hur framställs barnets bästa? Hur bedöms risken att barnet far illa? Tas det någon hänsyn till hur barnet vill ha det?

1.2 Syfte och frågeställningar

Vårt syfte är att utifrån gällande rättsregler undersöka och beskriva hur domstolar argumenterar för beslut, angående ett barns umgänge med en förälder som misstänks ha utövat våld i familjen.

Våra frågeställningar är:

- Hur beskriver domstolen barnets bästa i sina bedömningar?
- Vilket utrymme får riskbedömningen i besluten?
- Vilken betydelse tillmäts barnets vilja i besluten?

1.3 Avgränsningar

För att avgränsa vår studie valde vi att fokusera på rättsfall från åren 2010 och 2011. Anledningen till detta var att vi ville studera så aktuella domar som möjligt i och med de lagändringar som har skett på området. Vi begränsade oss även till rättsfall som handlar om umgänge och våld eftersom vårt syfte med studien utgick ifrån just detta. Vi valde också att endast studera det svenska domstolväsendet eftersom det är den svenska lagstiftningen och Sveriges domstolar som vi var intresserade av. De här avgränsningarna resulterade i att vi fick tio rättsfall att studera. I nästa avsnitt kommer vi att förtydliga begrepp som är relevanta för vår studie och som återkommer i texten.

1.4 Begreppsförtydliganden

Vårdnad, boende och umgängestvist: I de fall föräldrar vid en separation inte kan nå en samförståndslösning angående hur barnets boende samt umgänge med den andre föräldern ska se ut kan de få frågan löst med domstolens hjälp. Även när föräldrar är oense om vårdnaden av barnet kan domstolen pröva detta. Domstolen kan förordna om samarbetsamtal hos socialtjänsten som ett försök att lösa frågan i samförstånd, men leder inte dessa till någon lösning måste domstolen själv skaffa sig ett underlag för att kunna

bedöma tvistefrågan. Om det behövs kan domstolen begära så kallade snabbupplysningar om familjen från socialnämnden, för att kunna besluta tillfälligt om saken under tiden målet pågår. Behövs det ytterligare utredning får domstolen ge socialnämnden i uppdrag att göra en sådan utredning av familjen. Där är socialnämnden även skyldig att redovisa alla uppgifter de har tillgång till och som kan vara av betydelse för en bedömning av tvisten (Ewerlöf, Sverne & Singer, 2004, s 65-66).

Umgängesstöd: Umgängesstöd innebär att en tredje person är närvarande då ett barn träffar den förälder som det vanligtvis inte bor med. I SOU 2005:43 lyder beskrivningen: ”Om det behövs för barnets trygghet eller för att barnet behöver stöd kan domstolen i dag, när den beslutar om umgänge, uppställa vissa villkor för umgängets utövande, t.ex. besluta att umgänget skall ske i närvaro av en tredje person” (SOU 2005:43, s 167). När domstolen beslutar om umgängesstöd så får socialnämnden i hemkommunen uppdraget att utse denna person. Begreppet umgängesstöd är redan ett vedertaget begrepp inom socialtjänsten för de personer som utses av socialnämnden efter förordnande av domstol. Genom att kalla sådana personer för umgängesstöd skiljer man dem också från de personer som utses av socialnämnden med stöd av bestämmelsen i 3 kap. 6 § SoL om kontaktpersoner (SOU 2005:43, s 167). I några av de texter som vi har läst benämns dock umgängesstöd som kontaktperson. I de fallen har vi låtit författarnas beteckning kontaktperson stå kvar.

1.5 Fortsatt framställning

I följande kapitel kommer vi att behandla de för studien relevanta grunder utifrån vilka barn bedöms i den rättsliga processen. I kapitel tre presenterar vi tidigare forskning på området och i kapitel fyra redogör vi för vår valda metod. I kapitel fem beskriver vi den analysram som vi har valt att tillämpa på studien och i det sjätte kapitlet redovisar vi resultat och analys. I det sjunde och sista kapitlet för vi en diskussion kring metod och resultat och redogör även för våra egna reflektioner kring studien.

2 Barnet i den rättsliga processen

Vi kommer här korfattat ta upp på vilka grunder barn bedöms fara illa och hur barnets bästa och barnets vilja tolkas utifrån lagen. Även riskbedömningens utförande samt relevanta lagändringar tas upp eftersom de är utgångspunkter för vår studie.

2.1 Beaktande av barn som far illa

Hur vet man då om ett barn far illa? För att försöka skapa en samsyn på hur detta ska bedömas bland de yrkesgrupper som i olika sammanhang möter barn som riskerar att fara illa så har det i propositionen 2002/03:53 gjorts en definition av detta som lyder: ”Ett barn riskerar att fara illa och barnets personliga utveckling riskerar att skadas när det utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov” (prop. 2002/03:53, s 46-47). Vidare i propositionen beskrivs fysiskt våld som varje form av kroppslig bestraffning, att barnet av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom eller smärta. Det beskrivs också att i många fall av sexuella övergrepp ingår fysiskt våld då barnet tvingas till underkastelse. Psykiskt våld definieras som ett utsättande för en systematisk nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Att tvingas bevittna våld i sin närmiljö anses också vara psykiskt våld. Definitionen av sexuella övergrepp är alla former av sexuella handlingar som av en annan person påtvingas ett barn. Kränkningar beskrivs som att barnet behandlas på ett nedlåtande sätt eller genom ord angriper barnets personlighet. Ett utsättande för fysiskt eller psykiskt våld, eller sexuella övergrepp är alltid att anse som kränkande (ibid, s 48). Fysisk försummelse definieras som när en vårdnadshavare skadar eller äventyrar ett barns fysiska hälsa genom en bristande omsorg av exempelvis barnets hygien, kost, kläder, skydd och husrum, tillsyn, medicinsk vård eller genom skadlig exponering. En miljö med hög konsumtion av alkohol räknas som skadlig exponering. Definitionen av psykisk försummelse är när en vårdnadshavare skadar eller äventyrar ett barns psykiska hälsa genom att grundläggande behov som exempelvis uppmärksamhet, fostran och vägledning inte tillgodoses (ibid, s 49).

2.2 Barnets bästa och barnets vilja

Innan lagändringen gällande umgängesrätt kom 1983 så betonades föräldrarätten starkt i den i stort sett oförändrade lagen om äktenskap från 1920. Domstolarna höll fast vid principen att den förälder som inte hade vårdnaden hade rätt till umgänge med barnet och i allmänhet togs ingen hänsyn till barnets egen vilja. Inte förrän de sista åren innan lagändringen kom, kunde ett större hänsynstagande till barnet skönjas i rättspraxis. Men den nya vårdnadslagstiftningen som trädde i kraft 1983 förde med sig ett uppbrott från det traditionella föräldrarättstänkandet. Lagen har på senare år ändrats ett flertal gånger och dagens lydelse av 6 kap. 15 § FB är att barnet har rätt till umgänge med den förälder det inte bor med. Detta innebär att en förälder inte har någon absolut rätt till umgänge med sitt barn utan det är framför allt barnets behov och intresse av umgänge som ska tillgodoses (Ewerlöf, Sverne & Singer, 2004, s 57-59).

Enligt Ewerlöf, Sverne och Singer (2004, s 76-79) ska det som är bäst för barnet vara grunden i domstolens prövning av frågor angående vårdnad, boende och umgänge. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Det sägs att detta bör avgöras efter en nyanserad helhetsbedömning, men samtidigt finns en huvudregel som säger att gemensam vårdnad ska anses som barnets bästa. Författarna menar dock att det finns undantag från regeln, som t.ex. när föräldrar omöjligt kan samarbeta eller när en förälder kan anses direkt olämplig som vårdnadshavare. I sådana fall är det bästa för barnet att endast en förälder får vårdnaden. En annan huvudregel för domstolen att fästa vikt vid är just lydelsen i 6 kap. 2 a § andra stycket FB, där det står om barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Sista stycket i samma paragraf innehåller dock tillägget att risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa ska beaktas i bedömningen av barnets bästa. I 6 kap. 2 b § FB står även att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad, vilket enligt författarna är en viktig men också svårbedömd fråga för domstolen. Ewerlöf, Sverne och Singer (2004, s 76-79) menar även att det är svårt att veta om barnet är påverkat av en förälder och barnets åsikt kan också förändras från dag till dag. Därför bör inte barnets åsikt vara utslagsgivande i frågan, utan snarare vägas in i en helhetsbedömning som en viktig faktor för vad som är bäst för barnet. Något som också är vägledande för vad som är barnets bästa i domstolspraxis är status quo-principen vilken handlar om barnets behov av stabilitet och kontinuitet. Denna vägs ofta mot barnets behov

av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Som vi tidigare nämnt kan man i praxis ibland se att domstolar använder ovan nämnda omständigheter i lagen som generella presumtioner för vad som är barnets bästa. Ewerlöf, Sverne och Singer (2004, s 76-79) anser att det vid en sådan tillämpning av antaganden finns en risk för att man bortser från viktiga faktorer i det enskilda fallet och därmed missar barnets bästa.

2.3 Riskbedömning

Enligt 6 kap. 2 a § FB ska domstolen göra en bedömning av vad som är barnets bästa och ta hänsyn till risken för att barn far illa i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § FB). När uppgifter om våld kommer fram i tvister om vårdnad, boende och umgänge ska man enligt Barnombudsmannen alltid göra en bedömning av om barnet utsätts för en risk att fara illa. Domstolen måste göra en noggrann utredning och i den ska det även tas hänsyn till om den ena föräldern har utsatts för våld eller riskerar att göra det. En sådan utredning görs för att barn som bevittnar våld anses utsättas för en form av psykiskt våld (BR2005:02, s 43).

I regeringens proposition 2005/06:99 beskrivs även att riskbedömningen ska grundas på bl.a. utredningar kring tidigare händelser och omständigheter som kan ha betydelse för lämpligheten som vårdnadshavare. Det kan t.ex. handla om tidigare övergrepp, hot om våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom. Beviskraven är inte lika höga som brottmål, utan påstådda övergrepp ska beaktas även då en polisiär förundersökning har lagts ner i brist på bevis. Hänsyn ska tas till tidigare domar för att avgöra vad som kan tänkas vara barnets bästa. Det är av vikt att inte bara domstolen gör riskbedömningar utan även den som utreder frågor om vårdnad, boende och umgänge måste pröva påstådda övergrepp och bedöma risken att barnet far illa eftersom utredningen är ett viktigt underlag för domstolens beslut (prop. 2005/06:99, s 42-43).

Riskbedömningen bör enligt Barnombudsmannen även innebära att man väger barnets behov och rätt till skydd mot barnets behov och rätt till kontakt med båda sina föräldrar. Det handlar inte bara om att väga in om föräldern har blivit dömd för våldsbrott förut, utan också om förälderns allmänna inställning till våld eller om personen tidigare har visat ett våldsamt beteende. Riskbedömningen är viktig eftersom det är det instrument som domstolen har för att kunna avgöra om ett barn far illa av att bo eller ha umgänge med en

av sina föräldrar (BR2005:02, s 44). Barnombudsmannen menar att det också är betydelsefullt att riskbedömningar görs eftersom när ett beslut har tagits om t.ex. umgänge, kan en förälder inte skydda barnet genom att vägra umgänge med den andre föräldern, även om det finns misstanke om att barnet tar skada (BR2005:02, s 47).

2.4 Lagar och förordningar

Nedan gör vi nu en översikt av de ändringar som genomförts i FB och som är betydelsefulla för studiens syfte. Vi har valt att redogöra även för de äldre lagändringarna eftersom de fortfarande är aktuella. De visar också på hur man upprepande gånger har försökt förstärka betydelsen av barnens bästa, barnets vilja och riskbedömningen i lagen.

2.4.1 Lagändring 1996

1996 kom en lagändring i FB angående barns rätt att komma till tals när det gäller ärenden om vårdnad, boende och umgänge. I regeringens proposition 1994/95:224 beskrivs hur det numera är självklart att barnets bästa står i centrum i lagregler som gäller barn. Att barnen verkligen får komma till tals i ärenden som gäller dem själva för att kunna uppnå deras bästa bedöms som minst lika viktigt. Trots att gällande lagstiftning uttrycker barns rättigheter att komma till tals så anses det behövas garantier för att barnets röst ska bli hörd i domstolar och vårdnadsutredningar. Lagen ändras till att domstolen ska ta hänsyn till vad barnet vill utifrån barnets ålder och mognad. Den som utreder ett vårdnadsärende ska försöka klarlägga barnets vilja, om det inte är olämpligt, och redovisa denna för domstolen (prop. 1994/95:224, s 1, 11, 32).

2.4.2 Lagändring 1998

1998 kom en vårdnadsreform som medförde ytterligare en betoning på att barnets bästa alltid skulle komma i främsta rummet vid frågor kring vårdnad, boende och umgänge. Detta i form av en övergripande regel i inledningen av 6 kap. FB (prop. 1997/98:7, s 47). Det tillkom även en regel om att domstolen ska kunna förordna om gemensam vårdnad av ett barn även om en av föräldrarna motsätter sig detta. Det här grundar sig på FB:s

grundläggande uppfattning om barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. När en förälder gjort sig skyldig till våld mot den andra föräldern eller barnet kan det dock anses som att den föräldern är olämplig som vårdnadshavare (prop. 1997/98:7, s 50-51). Domstolen ska också kunna besluta om boende samt umgänge för ett barn även då föräldrarna har gemensam vårdnad (prop. 1997/98:7, s 57, 64).

2.4.3 Lagändring 2006

Från och med 2006 gäller nya regler för vårdnad, boende och umgänge i FB, där barnperspektivet har blivit om möjligt ännu tydligare. Det påpekas att barnets bästa ska komma till ännu tydligare uttryck i lagen och att det ska vara avgörande för alla beslut angående vårdnad, boende och umgänge. Det ska även läggas särskilt stor vikt vid risken för om barnet kan antas fara illa i umgänget. En så kallad riskbedömning ska göras. Om det finns risk för att barnet utsätts för våld på något sätt ska detta väga tungt i beslutet kring umgänge. Det ska även övervägas om det ska förekomma något umgänge alls, eller om det eventuellt ska ske i närvaro av en kontaktperson (prop. 2005/06:99, s 1, 42-43).

2.4.4 Lagändring 2010

Under 2010 ändrades FB:s regler ytterligare till att socialnämnden ska ha en skyldighet att tillsätta umgängesstöd vid umgänge då domstolen kommit fram till ett sådant beslut. Tidigare var detta inte tvingande för socialnämnden vilket gjorde att dessa umgängen inte alltid kom till stånd som det var tänkt. Vidare ska umgängesstödet utifrån barnets behov prövas av domstolen, där barnets vilja och intresse ska tillmätas stor betydelse. Den här ändringen ska snäva in tillämpningen och underlätta för kommunerna att leva upp till skyldigheten att tillsätta umgängesstöd då det beslutas om sådant. Umgängesstödet ska även vara tidsbegränsat och föregås av en kontakt mellan domstol och socialnämnd, samt ha ett uppföljningskrav från socialnämnden. Det bör förhålla sig så att ett umgänge ska kunna normaliseras, dvs. att det ska kunna ske utan umgängesstöd inom ett år, för att domstolen ska förordna om insatsen. Det kan dock inte uteslutas att det i enskilda fall finns omständigheter som kräver flexibilitet kring detta. Då umgängesstöd inte anses kunna begränsas till en viss tid eller när det finns risk att barnet utsätts för övergrepp kan resultatet bli att inget umgänge blir aktuellt (prop. 2009/10:192, s 10-13).

3 Tidigare forskning

Vi presenterar här det aktuella kunskapsläget angående vårdnad, boende och umgängesfrågor och dess rättstillämpning samt den forskning som vi har funnit intressant och användbar för studien. Även om vi utgår från det svenska domstolsväsendets bedömningar i vår studie så har vi valt att ta med en internationell artikel. Det gör vi för att ge en nyanserad bild av hur det kan se ut i andra länder. Vi kommer att använda oss av de utvalda studierna när vi analyserar vårt material utifrån syfte och frågeställningar.

3.1 Nationell forskning

Eriksson och Hester (2001, s 782) beskriver att det är ett problem att umgäna med den förälder som barnet inte stadigvarande bor med, i det längsta ses som barnets bästa av domstolar. Detta beror på att presumtionen om gemensam vårdnad vid vårdnadstvist är förhållandevis stark i Sverige, även då det har förekommit våld i familjen. Studien visar att domstolar har varit dåliga på att reflektera över hur våld i hemmet påverkar barnet i relation till umgänge och att det inte funnits några riktlinjer för detta. Vidare anser Eriksson och Hester (2001, s 787, 789) att det tas för lite hänsyn till hur mäns våld mot kvinnor skadar barnet och att det som kvinnorna utsätts för verkar ses som separerat från det som händer med barnet. Studien utgår från mäns våld mot kvinnor då detta är det absolut vanligaste. I domstolsprocesser kan kvinnor som beskriver våld i hemmet komma att ses som icke samarbetsvilliga eller rent av fientliga. Eriksson och Hester (2001, s 787, 789) menar att deras försök att skydda sina barn mot en misshandlande pappa kan ses som ett sätt att försvåra ett umgänge, vilket kan leda till att de istället förlorar vårdnaden.

Eriksson och Hester (2001, s 791) pekar också på hur domstolar kan förskjuta männens ansvar för sitt våld så att kvinnornas rädsla istället framstår som oresonlig eller skadlig för barnet. Umgänget beskrivs också av domstolen som barnets rätt till umgänge med den förälder det inte bor med. Därför verkar barnets rätt till umgänge i verkligheten snarare bli föräldrarnas rätt till umgänge och på så sätt skapas en skyldighet för barnet i praxis. Enligt Eriksson och Hester (ibid, s 791) anses en våldsbenägen pappa ändå som en tillräckligt bra pappa som åtminstone ska ha umgänge med sitt barn efter en separation från mamman. Det finns dock ingen sanktion mot en förälder som vägrar träffa sitt barn, även om barnet vill ha kontakt.

I avhandlingen ”I skuggan av pappa” har Maria Eriksson (2003, s 286) intervjuat femton kvinnor som har lämnat en misshandlande partner som är far till deras barn. Informanterna talar om att det kan innebära större negativa följder om ett barn träffar en pappa som slagit mamman än om de inte träffas alls. En informant menade däremot att ett umgänge gör att barnet lättare bearbetar sitt trauma och att det är viktigt att barnet får en realistisk bild av fadern. Annars kan barnet måla upp en egen bild som framställer honom orealistiskt, i antingen positiv eller negativ bemärkelse. Eriksson (2003, s 293) tar även upp dilemmat med det kompetenta barnet och det beroende barnet. FB framställer barnet som kompetent nog att göra sin röst hörd och att man ska ta hänsyn till dess vilja. Ett barn kan alltså enligt lagstiftningen ses som moget nog att berätta hur det vill ha det med umgänge och boende. Å andra sidan kan man se ett barn som beroende av sina föräldrar och att det inte ska behöva välja mellan dem. Barn är ofta väldigt lojala och man kan inte kräva att de ska ta ställning för eller emot någon av föräldrarna. Eriksson (2003, s 292) menar vidare att det kan vara komplicerat att klarlägga barnets vilja eftersom de som utreder saken inte alltid vill sitta och fråga ut barnet. Problemet blir då att få reda på barnets upplevelse av umgänget och om det är bra för barnet. Eriksson menar (2003, s 292) att utredarnas tolkningar av detta verkar bygga på något annat än barnets åsikter.

Andersson och Bangura Arvidsson (2008, s 197-201) har skrivit en artikel som handlar om umgänge beordrat av domstol, inklusive övervakning av kontaktperson. I artikeln genomförs ett projekt med tre småskaliga studier. Studierna baseras på gruppintervjuer med familjerätt, dokument som handlar om familjer som blivit dömda till kontaktperson under det senaste året och individuella intervjuer med kontaktpersoner. Resultaten presenterades i fem olika teman: socialtjänsten och domstolen, familjer och barn som berörs, umgänge, upphörande av insatsen och socialtjänstens uppfattning av interventionen. Slutsatsen är att kontaktpersonen uppfattas som en positiv lösning för barn i umgängestvister där det finns en risk för barnet. Trots detta så menar Andersson och Bangura Arvidsson (ibid, s 197-201) att det finns några saker som är värda att framhålla, t.ex. betydelsen av bra kommunikation mellan socialtjänst och domstol. Det ska även betonas att socialtjänsten bör ta sitt ansvar i att följa upp umgängen och att barnen inkluderas i alla diskussioner om hur umgängen ska gå till. Studien av Andersson och Bangura Arvidsson (2008, s 197-201) visade också att den vanliga uppfattningen om att det är viktigt för barnet att hålla kontakt med sin far, ser ut att påverka rätten mer än det individuella hänsynstagandet om barnet. Detta även i de situationer där fadern är känd för

att vara våldsam. Andersson och Bangura Arvidssons studie (ibid, s 197-201) visar även att ett barns rättigheter och behov av kontakt brukar gå in i vartannat, men att det inte alltid stämmer. Där det finns ett domstolsbeslut på övervakat umgänge finns det alltid en drivande förälder, oftast en pappa, som vill ha kontakt med sitt barn. I de fall där pappan inte insisterar på eller vill ha kontakt med barnet har däremot inte barnet någon laglig rätt att tvinga honom.

Eriksson och Näsman (2008, s 259-260, 263) har skrivit en artikel som heter:

”Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother”. I artikeln framkommer att det saknas forskning som rör villkoren för barn i möten med de professionella som ska genomföra familjerättsliga utredningar där barnet har upplevt våld. Syftet med studien är att utforska hur barn upplever och hanterar möten med professionella, särskilt socialarbetare som arbetar med utredningar inom familjerätt. Eriksson och Näsman (2008, s 259-260, 263) vill analysera hur organisatoriska och institutionella förhållanden påverkar barns deltagande och handlingsutrymme i dessa processer. Särskilt utforskas det utrymme som ges till frågor om offerrollen, rädsla och skydd i möten mellan barn och utredare. Materialet till studien bygger på tre olika typer av kvalitativa data som samlats in från olika delar av Sverige; semistrukturerade individuella intervjuer med barn, semistrukturerade gruppintervjuer med familjerättsutredare samt skrivna rapporter som lämnats in av dessa utredare.

Ett av de intervjuade barnen i Eriksson och Näsman studie (2008, s 271-272) skildrar familjerättsutredningen som en process präglad av manipulation och ett slags nedbrytande av barnets motstånd till umgänge med pappan. I det här fallet ansågs inte barnets rädsla för pappan eller dess ovilja till umgänge vara giltigt i bedömningen. Barnet blev diskvalificerat både som deltagare och som offer i utredningen. Eriksson och Näsman (2008, s 271-272) anser att det här är oroande både ur ett rättsligt perspektiv och ur ett omsorgsperspektiv. En diskvalificerande utredningsprocess bidrar till fortsatt diskriminering av barn som redan är utsatta. I många fall har det här även påverkat barnets vardagliga liv hemma genom att de har fått leva i en oförutsägbar och obegriplig situation som ligger utanför deras kontroll. För de här barnen är det viktigare att få information och delta i processen än det är för barn som inte har upplevt våld i hemmet. Här smälter rättsprinciper och omsorgsprinciper ihop. Medan barns deltagande ofta huvudsakligen hör samman med ett rättsperspektiv menar Eriksson och Näsman (2008, s 271-272) att

deltagande också kan definieras som något centralt för barn i ett omsorgsperspektiv. Det kan skapa möjligheter för ett accepterande av barnets svåra upplevelse och som en följd av detta fungera som ett stöd för barnets återhämtning från upplevelserna av våld och övergrepp.

Något som Barnombudsmannen (BR2005:02, s 59) ifrågasätter är att en domare som avgör frågor om vårdnad, boende och umgänge sällan har några speciella kunskaper om barns behov. Barnperspektivet skulle kunna bli bättre om domarna fick kontinuerlig utbildning om barn och om domstolarna oftare rådfrågade personer med fackkunskaper för att få hjälp i bedömningen om vad som är barnets bästa i varje enskilt fall.

Barnombudsmannen (BR2005:02, s 59-60) anser att barnet måste få en möjlighet att berätta både om sina upplevelser av våldet och om hur det ser på ett eventuellt umgänge med en förälder som utövat våld. I 6 kap. 2 b § FB och 6 kap. 19 § FB används orden ”vilja” och ”inställning” när det skrivs om barnets rätt att komma till tals.

Barnombudsmannen (BR2005:02, s 59-60) menar att dessa ord skulle kunna bytas ut mot ”åsikt” för att bättre stämma överens med barnkonventionen och även för att barnet ska kunna berätta om sin syn på saken utan att det behöver betyda att det uttrycker en vilja om hur domstolsbeslutet ska bli. Det blir ett slags skydd för barnet så att det inte behöver ta ställning i frågan, men ändå har rätten att få berätta om sin livssituation.

Karin Röbäck (2011, s 1) har granskat familjerättslagstiftningen från 2006 års reform där barns delaktighet och betydelsen av deras skydd har utökats. Studien bygger på en genomgång av verkställighetsdomar från 2007 från tre tingsrätter i Västsverige och med möjlighet att göra jämförelser med material som samlats in före lagändringen. Innan reformen kom så värderades risken att barnet skulle förlora kontakten med en förälder högre än risken att barnet skulle utsättas för övergrepp. Studien visar på att domstolen har tagit större hänsyn till barnets vilja och att den har varit avgörande i det ökade antalet avslag på ansökningar som handlat om verkställighet av umgänge. Röbäck (2011, s 18-20) menar att lagen har ökat barns delaktighet och gjort att de kan vara med och påverka besluten i högre grad. Ett barn i en rättsprocess är också sårbart och studien visar att det finns en motsättning mellan synen på barnets delaktighet och dess behov av skydd. I de fall där rätten tar hänsyn både till barnets vilja och risken för övergrepp kan det ses som ett sätt att kombinera ett omsorgsperspektiv och ett delaktighetsperspektiv (ibid, s 18-20).

3.2 Internationell forskning

Jaffe och Crooks (2004, s 917) har granskat riktlinjer och rutiner som riktar sig till relationsvåld i frågor om vårdnad av barn i fyra länder. Det visar sig att länderna: USA, Canada, Australien och Nya Zeeland har lite olika lösningar på frågan. De har dock ett gemensamt problem med debatten mellan å ena sidan grupper för pappors rätt i vårdnadsfrågor och å andra sidan förespråkare för att våld i hemmet ska ha betydelse i vårdnadsfrågor. Allt i en miljö som förespråkar medling och gemensam vårdnad som en gyllene standard. Jaffe och Crooks (2004, s 918) menar att relationsvåld mer och mer har börjat tolkas som en kriminell handling och att det i ökad utsträckning har börjat fokuseras på barn som utsatts för relationsvåld och deras behov. Den allmänna inställningen är att gemensam vårdnad ska rekommenderas. Det innebär att föräldrarna i samförstånd ska lösa boende och umgängesfrågor i möjligaste mån, även i fall där relationsvåld har förekommit. Rekommendationen har lett till att offret som velat skydda barnet från våldet setts som fientlig. Den utsatta föräldern anses inte ha underlättat umgänge med förövaren och därmed förlorat vårdnaden helt på grund av detta. De fyra länderna i studien har på lite olika sätt uppmärksammat och lagstiftat om vårdnadsfrågor vid förekomst av relationsvåld (ibid, s 918).

Enligt Jaffe och Crooks (2004, s 921) finns det i USA en presumtion hos ungefär hälften av alla stater som säger att en misshandlande partner bör ses som opassande vad gäller gemensam eller ensam vårdnad av barn. Resterande stater har benämnt relationsvåld som en faktor att ta hänsyn till gällande vårdnad och umgängesfrågor. I Canada finns det sedan 1990-talet rättsliga utbildningsprogram som riktar sig mot relationsvåld som verkar ha ökat den rättsliga medvetenheten om den negativa inverkan relationsvåld har på barn (ibid, s 925). I Australien har lagreformer genomförts med ändringar från en standard som såg till "barnets välfärd" till en standard som ser till "barnets intresse". Reformen fallerar dock genom att den inte ger några specifika riktlinjer till domstolarna. Det uppstår också en krock mellan presumtionen om att barnet ska ha en god kontakt med båda föräldrarna och presumtionen om att skydda barnet från relationsvåld (Jaffe & Crooks, 2004, s 926).

Enligt Jaffe och Crooks (2004, s 928) studie ligger Nya Zeeland lite före de andra länderna när det gäller att se relationsvåld som ett kritiskt element i frågor kring vårdnad. Det beror på en tragedi som inträffade i landet 1994, då en pappa mördade sina tre barn som han just fått vårdnaden om. Han hade tidigare misshandlat barnens mamma.

Händelsen ledde till antagandet av en presumtion med innehållet att våldsförövare inte skulle tilldömas vårdnad eller obevakat umgänge i fall där det inte kunde säkerställas att barnet inte skulle komma att fara illa av det. Året efter antogs ännu fler förändringar och förtydliganden av lagen som syftar till att skydda offer och barn från relationsvåld i alla dess former. Nya Zeeland är därmed det land som har den mest omfattande lagstiftningen på området (ibid, s 928). Resultatet av studien är att trots något olika lagstiftningar och riktlinjer kring vårdnadsfrågor i samband med relationsvåld i de olika länderna så återstår samma problem. I alla länder förekommer debatten mellan grupper som strider för pappors rätt till vårdnad av barnen och grupper som menar att domstolar måste ta relationsvåld på allvar. Ett problem är just de riktlinjer om gemensam vårdnad och barns kontakt med båda föräldrar som ska eftersträvas. Dessa ställs mot negativa effekter för barn som bevittnat relationsvåld och tvingas träffa förövaren (Jaffe och Crooks, 2004, s 928-932).

De studier som vi här har valt att ta upp visar till stor del på hur barnen förbises i rättegångar och att presumtionen att gemensam vårdnad samt en nära och god kontakt med båda föräldrarna ofta ges företräde i rättspraxis. Barnens vilja och deras risk att fara illa på grund av en våldsbenägen förälder tas inte alltid på allvar. Vår studie lägger fokus på att försöka beskriva vilka argument domskälen innehåller vad gäller barnets bästa, i tvister som innehåller uppgifter om våld. Vi tittar också på vilka skillnader som finns angående barnets bästa i beslut som leder till umgänge, med eller utan umgängesstöd eller inget umgänge alls. Studien syftar även till att beskriva domstolens beaktande av riskbedömningar och barnets vilja.

4 Metod

I det här kapitlet redogör vi för valet av metod och beskriver hur vi gjorde urval och begränsningar av det material som vår studie bygger på.

Valet av metod ska främst bestämmas av forskningsproblemet och inte för att forskaren själv föredrar en viss metod (Djurfeldt m.fl., 2010, s 20). Vi var först inställda på att göra intervjuer eftersom vår tanke var att undersöka fenomenet umgängesstöd då uppgifter om våld hade förekommit i en umgängestvist. Efter att ha funderat närmare på vad vi egentligen ville undersöka kom vi dock fram till att vi var mer intresserade av vad som ledde fram till domstolens beslut om umgänge. Därifrån utvecklades tanken vidare till att undersöka hur domstolen motiverar att barnets bästa anses vara att träffa en misstänkt våldsförövare, i vissa fall med eller utan umgängesstöd och i andra fall inte alls. Vi valde att göra en dokumentanalys för att det är en metod som vi ansåg skulle kunna hjälpa oss att besvara våra frågeställningar. Dokumenten bestod av olika rättsfall som vi analyserade utifrån gällande rättsregler, analysram och tidigare forskning.

4.1 Dokumentanalys

Andersen och Gamdrup (1994) beskriver dokumentstudier som ett slags indirekt observerande av sociala fenomen (Andersen & Gamdrup, 1994, s 73). Även Robson (2002) menar att dokumentanalysen snarare är indirekt än direkt på det sättet att man handskas med data som är producerade i ett helt annat syfte och att dokumenten inte påverkas av det faktum att forskaren använder dem (Robson, 2002, s 349). Att tolka insamlad information innebär att man gör en värdering av den i förhållande till de frågeställningar som ställs i undersökningen och sätter den i relation till de teorier som kan föra in resultaten i ett större sammanhang (Repstad, 1999, s 94).

Det finns vissa nackdelar med forskning baserad på dokument som forskaren bör ta hänsyn till. Ett exempel är att dokument handlar om sekundära data, dvs. dokumenten bygger på något som har ett annat ändamål än undersökningens syfte. Forskaren bör också göra en bedömning av källans trovärdighet och de sätt som har använts för att få fram uppgifterna (Denscombe, 2009, s 317). För att fastställa dokumentära källors validitet finns det enligt Denscombe fyra kriterier att utgå från: *autencitet*- att dokumentet är äkta

och ingen förfalskning, *trovärdighet*- att innehållet är riktigt och felfritt, *representativitet*- att dokumentet är karakteristiskt och fullständigt för den här typen av dokument, *innebörden*- att innebörden är rak och tydlig (ibid, s 302). Eftersom vi baserade vår studie på domstolsbeslut, vilka är skrivna och publicerade av Sveriges domstolsväsende, så utgick vi ifrån att de redan hade en hög validitet och att de därmed kunde anses som äkta och pålitliga. Innebörden i rättsfallen är rak och tydlig och innehållets trovärdighet ska ha kontrollerats så att det framställs på ett riktigt sätt. Vad som sedan har sagts av parterna i målet kan såklart vara både sant och osant, men det var ändå domstolens beskrivningar av, och argument för sina beslut, som vi var intresserade av att studera.

4.2 Insamling av material och urval

En fördel med att arbeta med redan befintliga skriftliga källor är deras tillgänglighet. Via internet kan man få tag i stora informationsmängder utan fördröjningar, tillstånd, stora kostnader eller några större etiska problem (Denscombe, 2009, s 299). Genom universitetsbibliotekets hemsida hittade vi länkar till bl.a. den juridiska internettjänsten Infotorg, där vi sedan kunde hitta rättsfall att studera. På Infotorg finns sedan två år tillbaka alla avgöranden från Sveriges domstolar upplagda, vilket innebär ett stort antal rättsfall. Det gjorde att vi behövde göra ett urval för att få en hanterbar mängd att arbeta med.

Vi valde att göra ett subjektivt urval som är en form av icke-sannolikhetsurval. Ett sådant urvalsförfarande innebär att forskaren redan har en viss kunskap om det som ska undersökas och handplockar de källor som kan tänkas ge mest värdefull information (Denscombe, 2009, s 37). Källor väljs ut med ett speciellt syfte i åtanke, vilket återspeglar deras relevans för det som ska undersökas (Denscombe, 2009, s 37). Vi började med att söka på *våld* och *umgänge* och fick då 2488 träffar. Av våra 2488 träffar var det sedan endast ett fåtal rättsfall som uppfyllde våra kriterier - att det skulle vara en tvist angående vårdnad, boende och umgänge samt att det skulle finnas uppgifter om våld inom familjen. Eftersom barn enligt proposition 2002/03:53 riskerar att fara illa även av att bevittna våld så räckte det att våldet hade förekommit mellan föräldrarna för att vi skulle inkludera rättsfallet (s 48). Den senaste lagändringen trädde i kraft i augusti 2010 och egentligen skulle vi enbart velat studera rättsfall som avgjorts efter den ändringen. Problemet var att

vi då skulle ha fått ett väldigt begränsat urval och det gjorde att vi valde att ta med rättsfall från hela år 2010. Det resulterade i att vi fick ungefär lika många domar från tiden innan lagändringen som från tiden efter den. Slutligen hade vi tio rättsfall från 2010 och 2011 som passade våra urvalskriterier. De tio valda rättsfallen innehöll varierande beslut angående umgänget, antingen inget umgänge alls, eller umgänge med umgängesstöd respektive utan umgängesstöd. I och med domarnas olika utfall kunde vi sedan titta på eventuella skillnader utifrån hur barnets bästa, barnets vilja och riskbedömningar motiverades i de olika besluten.

4.3 Bearbetning och analys

Repstad (1999, s 108-109) menar att det är svårt att ge allmänna råd om hur man ska genomföra en analys, men ofta räcker det med att man utgår från sin problemställning. Ibland har man dock fortfarande bara en vag problemställning efter att man har samlat in materialet till sin undersökning. I sådant fall kan man börja med att dela in materialet i olika teman som förekommer flera gånger. Efter tematiseringen kan man sedan läsa och försöka hitta framträdande mönster. Vi kommer här att förklara hur vi analyserade vårt insamlade material och vilka analysmetoder som vi använde oss av.

4.3.1 Innehållsanalys

Det finns ett antal olika inriktningar inom ramen för dokumentanalys, men vi valde innehållsanalysen för bearbetningen av materialet i vår studie. En kvalitativ innehållsanalys handlar om att beskriva texten och komma fram till vad den egentligen säger (Bergström & Boréus, 2005, s 44). Innehållsanalys är lämplig när avsikten är att hitta mönster i större textmängder eller att jämföra olika sorters texter från olika tidpunkter. Man kan t.ex. välja att studera i vilken omfattning någonting värderas positivt eller negativt i en text. En annan avsikt med innehållsanalysen kan vara att skaffa sig kunskap om allmänna värderingar i ett samhälle. Det kan också vara en fördel att kombinera innehållsanalys med andra former av analys på samma material (ibid, s 45-47). I vår undersökning inspirerades vi framförallt av innehållsanalysen för att kunna beskriva och komma fram till vad texten säger, hitta mönster och jämföra domskäl.

När forskaren har valt ut de texter som ska studeras börjar arbetet med att utforma ett analysinstrument som ska ange vad som ska observeras i materialet. Ett sådant instrument som används manuellt kallas ofta för kodschema. Det är en fördel att pröva analysinstrumentet på olika delar av texten för att upptäcka eventuella oklarheter eller problem med tolkningen. När man är två stycken som kodar materialet är det viktigt att man bedömer det på samma sätt, dvs. att intersubjektiviteten är tillräcklig. För att undersöka samstämmigheten kan man göra så att båda kodar samma material. Ett annat skäl till sådan dubbelkodning är att se till att analysinstrumentet är så tydligt att en annan forskare skulle kunna komma fram till samma resultat (Bergström och Boréus, 2005, s 49-51). Resultatet av kodningen ska sedan sammanställas så att man kan tolka och diskutera kring det i förhållande till det forskningsproblem som man är intresserad av (ibid, s 86). En nackdel med innehållsanalys är att det är svårt att analysera det som inte står uttalat i texten, t.ex. underförstådda budskap (ibid, s 77).

Som analysinstrument valde vi att kombinera innehållsanalys med helhetsanalys som är ett liknande tillvägagångssätt. I helhetsanalysen pratar man om teman och frågeställningar istället för koder, vilket vi tyckte blev tydligare. Nedan beskriver vi analysmetoden mer utförligt.

4.3.2 Helhetsanalys

Helhetsanalys är en analysmetod i tre steg, som innebär att man först väljer ut de teman eller problemområden som är relevanta för studien (Holme & Solvang, 1997, s 141). I vårt fall valde vi att utgå från de frågeställningar som vårt syfte mynnar ut i vilket innebar tre teman; barnets bästa i domstolens bedömningar, riskbedömningen i domstolens beslut och barnets vilja i domstolens beslut. Nästa steg är att utifrån dessa valda teman formulera ett antal konkretiserande frågeställningar (Holme & Solvang, 1997, s 141). Vi formulerade två frågeställningar utifrån varje tema som vi sedan försökte identifiera i domstolens domskäl (se bilaga 1). Det här är det tredje steget i helhetsanalysen och det innefattar en systematisk genomgång av materialet utifrån de uppställda frågorna. Man noterar i detta steg vart de olika temana omnämns för att vidare kunna analysera dessa för studien relevanta frågeställningar (Holme & Solvang, 1997, s 142). För att underlätta för oss valde vi att markera delarna i domskälen med understrykningspennor i olika färg för olika

teman. Vi delade upp rättsfallen och arbetade med hälften var och bytte sedan så att vi båda hade gått igenom samma material. Sedan gjorde vi en sammanfattning av varje rättsfall och vad vi kommit fram till utifrån vårt analysinstrument. Därefter klippte vi från varje sammanfattning ut det som hade med varje tema att göra. I det skedet hade vi fått en mängd olika papperslappar, sorterade efter våra teman, att utgå från i vårt resultat. Under bearbetningen av materialet kom nya teman fram utifrån vilka resultatet sedan presenterades. I resultatdelen valde vi också att citera vissa delar från domstolsbesluten som vi ansåg vara relevanta för studien. Citaten gör att det blir tydligare för läsaren hur vi har tolkat texten och det förstärker även trovärdigheten i resultatet.

4.4 Forskningsetiska överväganden

Etiska överväganden som var relevanta för vår studie var t.ex. anonymiteten, vilken uppnåddes genom att vi avidentifierade alla rättsfall som vi granskade. Denscombe menar att forskningsetik handlar om att se till så att ingen deltagare blir skadad eller mår dåligt för att han eller hon är med i studien. Man ska även visa hänsyn till deltagarnas integritet, respektera deras rättigheter och behandla dem med värdighet (Denscombe, 2009, s 193). Vi bad inte någon om tillåtelse att använda materialet eftersom våra utvalda rättsfall är offentliga. Vi kan dock inte garantera att omständigheterna i fallen inte skulle vara möjliga att identifiera vid kännedom om dessa. Vi har däremot valt att inte redovisa rättsfallen med deras referensnummer i litteraturförteckningen. Det beror på att även om rättsfallen är offentliga så krävs deras referensnummer för att begära ut dem hos domstolen eller inloggningsuppgifter för att få tillgång till dem på t.ex. Infotorg. Om det i ett vetenskapligt intresse skulle finnas en önskan av att upprepa studien i efterhand är det möjligt att hitta rättsfallen genom att söka på samma urvalskriterier som vi har gjort.

4.5 Arbetsfördelning

Vi arbetade med uppsatsen tillsammans genom att vi bokade ett grupprum på universitetet och satt med var sin dator och förde löpande diskussioner medan vi skrev. För att effektivisera arbetet valde vi att dela upp vissa avsnitt. I teoridelen skrev t.ex. Carolina om Qvortrup medan Erika ansvarade för James och James. På samma sätt delade vi upp

arbetet med avsnittet om tidigare forskning där vi sökte upp egna vetenskapliga artiklar och skrev om olika studier. Även om vi skrev på olika delar och letade information på olika områden så kunde vi hela tiden rådfråga och diskutera med varandra. Vi gick även in och läste och justerade i varandras texter allt eftersom. Vi träffades i stort sett varje dag mellan klockan 9 och 15 och försökte utnyttja tiden så mycket som möjligt. Vissa dagar valde vi att sitta hemma och skriva om olika saker, men då hade vi telefonkontakt och mailade varandra delarna så vi kunde läsa igenom dem och ha möjlighet att komma med synpunkter när vi träffades nästa gång. Vi kände inte varandra så väl från början men vi tycker att samarbetet fungerade bra och vi upplevde att vi ofta tänkte i liknande banor. En fördel med att arbeta två och två var att man hade någon att bolla idéer med och att man kunde motivera varandra de dagar man tyckte att inspirationen tröt och det gick tyngre att skriva. Genom att vi skrev på varsin dator på olika delar fick vi mycket gjort, samtidigt som vi hela tiden kunde läsa den andres text och se helheten. Vi kunde även hjälpa varandra när det uppstod frågor eller problem. Att sitta på universitetet var också en fördel mot att sitta hemma hos någon eftersom det var lättare att fokusera på arbetet i skolmiljön, där det inte fanns något runt omkring som störde eller lockade till annat än uppsatsarbetet.

5 Analysram

Vår teoretiska utgångspunkt ligger i barndomssociologi eftersom den tar upp synen på barn och värdet av deras åsikter ur ett samhällsligt perspektiv. Vi har även valt att utgå från begreppen barnperspektiv och barns perspektiv som kompletterande analysinstrument. Begreppen blir intressanta utifrån studiens syfte varför vi väljer att inkludera dem i vår analysram.

5.1 Barndomssociologi

På 1970-talet utvecklades ett nytt paradig för studier av barn som betonade att barn skulle ses som sociala aktörer och att man skulle ta hänsyn till deras åsikter och perspektiv för att deras position i samhället skulle stärkas. Att lyssna till barns röst har sedan dess blivit något av en stridssignal både inom och utanför akademien. Man har försökt uppmärksamma behovet av att ta hänsyn till barns egna intressen och perspektiv på den sociala världen (James & James, 2004, s 23). Eftersom barnets bästa och domstolens hänsyn till barnets vilja är centralt i vår studie tyckte vi att barndomssociologiskt perspektiv passade bra för att hjälpa oss att förstå och tolka resultatet av vår empiri.

James och James (2008, s 28-29) menar att tillgången till barns åsikter och intressen nu är erkänd som viktig av myndigheter över hela världen för utvecklingen av politiska initiativ inom områdena barndom och ungdom. Många myndigheter försöker nu fråga barnen och ta reda på deras åsikter, men James och James (2004, s 23-24) menar också att även om barns röst representeras behöver det inte betyda att man tar någon större notis om deras åsikt. I sina kontakter med barn tar vuxna ofta sin tillflykt till traditionella och bestämda modeller av barn och barndom, modeller som kan visa sig ha en central betydelse i produktionen av socialpolitik och andra regleringsmekanismer av barndom. Dessa traditionella modeller motverkar på många sätt barns medverkan.

James och James (2004, s 210-211) menar att det finns en ambivalens mellan barns roller och deras rätt att delta i beslut som handlar om deras välbefinnande. Det finns även en kulturellt bestämd presumtion som är väl förankrad i lagen och som ser barnet som inkompetent. Barn bör inte vara fria att ta självständiga beslut. Ett sådant förnekande av självbestämmande motiveras på grunden av att barn saknar tillräcklig rationalitet för att kunna ta kloka beslut och för att de är känslomässigt omogna. Lagen har en möjlighet att

erkänna barnet som en social aktör, en person med rätt att delta och medverka. Men eftersom lagen även har till uppgift att skydda, kan den också förneka sådan medverkan.

James och James (2004, s 200-201) menar att rättspraxis och internationella konventioner definierar olika aspekter av barn och barndom. Ett barn kan t.ex. definieras som en person med en bristande förmåga. Därför kan barn förnekas att som aktörer medverka på många områden. Av samma anledning arbetar professionella socialarbetare i allmänhet efter konstruktioner föreskrivna i lagen och det begränsar också barns möjlighet att delta fullt ut. Genom att göra bedömningar och erbjuda expertråd som utgår från processen för föräldraskapet och barns erfarenheter av att bli uppfostrade, är socialarbetare oförmögna att tillräckligt kunna bekräfta vad det innebär att vara ett barn i termer av barns erfarenheter, makt och person. De kan därför inte helt och hållet möjliggöra att barns röster blir hörda i familjemål. Snarare erbjuds en vuxen konstruktion av vad som är det bästa för barnet. Den är ett försök att lösa tvetydigheten som ingår i uppgiften att låta barnets önskan och känslor bli hörda i ett system som kämpar för att acceptera barn som aktörer (ibid, 2004, s 200-201).

Jens Qvortrup (1994, s 166-167) är en dansk forskare som diskuterar frågan om det behövs en barndomspolitik som fokuserar direkt på barn och barndom, eller om det räcker med en familjepolitik. Han menar att barnen inte enbart kan ses som en del i familjen eftersom både barns och föräldrars roller har förändrats och individualiserats med tiden. Samhällets behov av och krav på barn kan inte heller anses vara desamma idag som för hundra år sedan. Qvortrup (1994, s 167-168) konstaterar att vårt samhälle inte har några samlade, tydliga politiska mål för barn även om det finns vissa förklaringar, målsättningar och riktlinjer om just barnets bästa på flera enskilda områden. Det viktigaste skälet till en etablerad barndomspolitik skulle vara en större möjlighet att direkt fokusera på barn och på så sätt förbättra kontinuiteten i politiken. Idag delas frågor som berör barn upp mellan olika områden och värderas var för sig, vilket försämrar möjligheten till en samlad överblick av barns villkor. En av Qvortrups (1994, s 172) hypoteser är att samhället dragit nytta av att man har stått fast vid tanken om föräldrarnas enväldiga ansvar för sina barn. Han anser att det har skett på bekostnad av just barn och föräldrar. Barn är och förblir en mer sårbar grupp då deras möjlighet att tala i egen sak oftast är väldigt begränsad.

Barn är omyndiga, en status som de delar med ett fåtal vuxna. För vuxna krävs ett mycket specifikt angivet skäl som t.ex. utvecklingsstörning, sinnessjukdom eller

missbruksproblem för denna omyndighetsförklaring. Barnen är däremot omyndiga därför att de är unga (Qvortrup, 1994, s 23). Det här väcker frågan huruvida barn diskrimineras på grund av sin ålder. Eftersom alla barn utan undantag faller under samma regel kan den sägas bidra till att barn definieras som en särskild grupp, en så kallad minoritetsgrupp, eftersom ett kännetecken är att den är förhindrad av att delta i samhällslivet fullt ut (ibid, s 23).

Qvortrup (1994, s 24) menar att gruppen barn är underordnad maktgruppen vuxna som utövar makt och kontroll över dem. Ett försvar från de vuxna kan vara att maktutövandet sker för barnens egen skull då de behöver beskydd och omsorg från de vuxna, vilket i och för sig ofta kan vara sant. Att beskydda barn är både positivt och nödvändigt, men det kan inte göras utan att samtidigt utöva en form av makt och kontroll (ibid, s 24). Förändringar i familjeförhållanden, som exempelvis en skilsmässa, är ett beslut som tas av vuxna. Vuxnas villkor och förhoppningar är underlag för en sådan förändring, trots att den i hög grad berör även barnen. Barnen dras alltså med vare sig de vill eller inte och det blir barnens erfarenheter lika mycket som de vuxnas erfarenheter. Barn lever inte i annan värld utan de är på gott och ont en del av den föränderliga verkligheten vilken de också bidrar till att förändra. Därför menar Qvortrup att barnen också måste beskrivas och tas på allvar av samhället (ibid, s 64-65).

5.2 Barnperspektiv och barns perspektiv

Enligt Arnér och Tellgren (2006, s 35, 40) handlar ett barnperspektiv om hur vuxna ser på barns situation. I sådana sammanhang används begrepp som barnets bästa och barns rätt. En av tankarna bakom principen om barnets bästa är att barnets intresse ska komma före de vuxnas när det gäller t.ex. vårdnadstvister eller ärenden där barn far illa. Barns perspektiv handlar istället om barns egna upplevelser av sina liv och hur de ser på saker ur sin synvinkel. Vuxna kan säga sig företräda barns perspektiv, men när de uttalar sig om barnets bästa blir det ändå ofta utifrån ett vuxenperspektiv på barn. Vuxna utgår helt naturligt från ett vuxet perspektiv och måste anstränga sig för att förstå mer av barns egna perspektiv. Genom samtal med barn kan man lättare förstå barns perspektiv och betrakta världen utifrån det enskilda barnet. Arnér och Tellgren (2006, s 38) menar att det borde vara en självklarhet att låta barn få möjlighet att berätta om sin egen situation. Ett

vuxenperspektiv kan innebära att det är en vuxen som ser barnet, men det kan också vara ett perspektiv som bara utgår från vuxnas värderingar eller deras ställning i samhället.

Bodil Rasmusson (2006, s 22) gör också en skillnad på barns eget perspektiv och på barnperspektiv. Ett barnperspektiv handlar enligt henne om vuxnas perspektiv på barn, utifrån deras olika ställningar i samhället och relationer till barn. En tolkning är att utgå från samhällets barnperspektiv, dvs. den kunskap som vuxna kan använda sig av när de försöker agera utifrån ett barnperspektiv. Det innebär att ta hänsyn till hela sammanhanget och se att barnperspektivet även hör ihop med tid och plats i världen.

Enligt Rasmusson (2006, s 22) var den norske barnforskaren Per Olav Tiller den som först definierade barns perspektiv och menade att det är vad barnet ser, hör, upplever och känner som är deras verklighet. Andersson och Hollander (1996, s 63) för ett liknande resonemang som Tiller och menar att man i dagens samhälle oftare borde försöka ta reda på barns perspektiv och deras synvinkel på saker och ting. Begreppet barnperspektiv bör handla om att se, lyssna och försöka förstå hur det enskilda barnet upplever de händelser det har varit med om. Det innebär även att försöka ta reda på hur barns levnadsförhållanden och relationer med familj, vänner och andra viktiga personer ser ut.

6 Resultat och analys

I följande avsnitt presenterar vi resultatet av vår studie utifrån de teman som blivit aktuella under bearbetningen av vårt material. Resultatet analyserar vi sedan utifrån rättsregler, tidigare forskning och vår analysram. Avslutningsvis gör vi en mindre sammanfattning av resultatet.

Vi har kort sammanfattat de tio rättsfallen och bifogat som bilaga (se bilaga 2) för att göra det lättare för läsaren att följa med i resultatkapitlet. Det som där anges kring fallen är barnens ålder, frågan som målet avser, vad det misstänkta våldet består i samt tingsrätten och hovrättens dom. Boendet nämns inte som en fråga som ska avgöras eftersom det vid ensam vårdnad innebär att boendet tillfaller den förälder som får ensam vårdnad. Blir vårdnaden gemensam ska dock frågan om ett stadigvarande eller växelvis boende avgöras. Frågan om umgänge kan avgöras oavsett om det gäller ensam eller gemensam vårdnad. Fallen är numrerade från ett till tio och sorterade efter datum, där nummer ett är det nyaste och nummer tio är det äldsta.

När citat från våra utvalda rättsfall förekommer har vi valt att inte skriva ut några namn på de personer som är inblandade eftersom vi eftersträvar anonymitet. Därför benämns personerna som mamman, pappan och barnet/barnen istället. Alla rättsfall är hovrättsdomar vilket innebär att även tingsrättsdomarna redovisas i samtliga fall. Av den anledningen förekommer uttalanden och bedömningar från både hovrätt och tingsrätt i vårt resultat. Vi fokuserar dock främst på hovrättens dom eftersom den står över tingsrättens. De beslutande hovrätter som har förekommit i våra rättsfall är: Svea Hovrätt (sex fall), Hovrätten för västra Sverige (två fall) och Hovrätten för nedre Norrland (två fall). Tingsrätten förkortas härnäst i texten till TR och hovrätten förkortas till HR.

6.1 En nära och god kontakt med båda föräldrarna

Domstolen har alltid med ett stycke lagstöd i sina beslut. Det kan dock variera vilka delar ur lagen som tas med i domskälen. Genomgående i rättsfallens domskäl nämndes de aspekter av lagen som domstolen i respektive fall sedan också förhöll sig till i sin bedömning. Det lagstöd som alla rättsfall alltid hade med är att avseende särskilt ska fästas

vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Denna lagtext återfinns i 6 kap. 2 a § FB.

Barnens bästa beskrevs vara avgörande för besluten i samtliga av de rättsfall som vi har studerat. Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna var den aspekt av lagen som tydligast relaterades till barnets bästa i rättsfallen. Domstolen var överlag övertygad om att detta var det bästa för barnet. De motiverade däremot sällan varför det skulle vara barnets bästa, utan hänvisade bara till lagtexten.

”Att helt utesluta barns umgänge med en förälder är långtgående och bör av flera skäl inte komma ifråga annat än i mycket speciella fall, t.ex. där umgänget kan befaras medföra risker för barnets hälsa och utveckling. Som nämnts utgår lagstiftningen från att ett barn har behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.”(HR fall nr 3)

I fall nummer två där en pappa har mördat mamman ansågs barnets bästa vara att träffa pappan, vilket motiverades med hjälp av samma lagstöd.

Det faktum att det finns en risk att barnen skulle kunna utsättas för våld nämndes sällan i samband med barnets bästa. I fall nummer fyra kunde vi däremot läsa att barnets bästa inte alltid är ett umgänge med den förälder barnet inte bor med. Så kan det t.ex. vara om en förälder gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andre föräldern. I det här fallet dömdes det inte heller till något umgänge.

I bedömningarna av HR i fall nummer två och sju samt TR i fall nummer sex, nio och tio framkom att barnet inte hade träffat den förälder som misstänktes ha utövat våld på en längre tid. I dessa fall ansåg domstolen att det enligt principen om att det är barnets bästa med en nära och god kontakt med båda föräldrarna, skulle byggas upp en kontakt successivt och då i närvaro av umgängesstöd. Umgängesstödet ansågs här fungera som en trygghet för barnet när det inte hade träffat en förälder på lång tid.

I Andersson och Bangura Arvidssons studie (2006, s 69) beskriver en intervjuad jurist hur det i domstolspraxis är underförstått att barnets bästa är lika med umgänge med den förälder som barnet inte stadigvarande bor med. Det framgår tydligt i våra studerade rättsfall att den här principen är den viktigaste i vårdnads-, boende- och umgänges mål och att man inte gärna vill frångå den. Eriksson och Hester (2001, s 791) visar också att en

våldsbenägen pappa anses vara en tillräckligt bra pappa för att ha umgänge med sitt barn. Vi kunde se att detta var något som stämde överens med domstolens åsikt i de flesta av våra studerade rättsfall.

Det här kan även kopplas till Arnér och Tellgrens (2006, s 35, 38, 40) diskussion om barnperspektiv. De menar att vuxna kan säga sig företräda barns perspektiv, men när de väl uttalar sig om barnets bästa blir det ändå ofta utifrån ett vuxenperspektiv på barn. Eftersom vuxna helt naturligt utgår från ett vuxet perspektiv måste de anstränga sig för att förstå mer av barns egna perspektiv. Genom att lägga mer tid på att prata med barnen skulle domstolen få deras eget perspektiv och lättare kunna avgöra om det verkligen är barnets bästa att ha kontakt med båda föräldrarna.

6.2 Vårdnad och olämpliga vårdnadshavare

Förutsättningar för en gemensam vårdnad är att föräldrarna ska kunna samarbeta i frågor som rör barnet (prop. 1997/98:7, s 50-53). I våra studerade rättsfall sågs konflikterna mellan föräldrarna på lite olika sätt. I fall nummer ett, tre och sju ansåg domstolen att motsättningarna var så stora att det inte fanns förutsättningar för en gemensam vårdnad och i fall nummer nio ansåg de att det trots konflikter fanns förutsättningar. I fall nummer fem, sex och åtta hade också TR och HR olika uppfattningar i samma fall, huruvida konflikterna var så stora att det fanns eller inte fanns förutsättningar för gemensam vårdnad.

I fall nummer fem, sex och nummer åtta fanns mammor som motsatte sig umgänge med pappan eftersom de var övertygade om att han hade förgripit sig på barnen. Det visade sig dock i domstolsbesluten att det var skäl nog att ta vårdnaden från en förälder när denne aktivt hade försvårat umgänge, eftersom det i lagen anses att barnet har ett behov av båda sina föräldrar. Det motiverades i ett av fallen som en brist i förmågan att ta ett nödvändigt vuxenansvar när en förälder hade motarbetat umgänge. De föräldrar som däremot medverkade till umgänge med den andre föräldern ansågs av domstolen se till barnets bästa.

”Mamman har på olika sätt aktivt försvårat för pappan att få någon kontakt med barnet. Ett exempel på detta är att hon, när pappan kontaktat barnets dagis, bytt

dagis utan att informera pappan. /---/ Vid ett samlat övervägande av vad som förekommit anser HR således att det är bäst för barnet att vårdnaden om honom överflyttas till pappan.” (HR fall nr 6)

I fall nummer sex och åtta bedömde domstolen också att mammorna hade påverkat barnen att ta ställning mot papporna. Detta ansågs inte heller vara till barnets bästa och bedömdes även det som olämpligt för en vårdnadshavare.

Om vi tittar på Eriksson och Hesters studie (2001, s 787, 789) kan vi se hur de beskriver att mammor som försöker skydda sina barn i rädsla för den våldsamme mannen kan ses som icke samarbetsvilliga. De menar att mammans rädsla i förlängningen kan leda till att hon förlorar vårdnaden av barnet. I de ovan nämnda fallen, nummer sex och åtta, var det just så att mamman var övertygad om att pappan hade utsatt barnen för sexuella övergrepp. Resultatet blev också att hon förlorade vårdnaden när hon försökte skydda dem.

6.3 Riskbedömningens utrymme och framställning i besluten

Riskbedömningen var den aspekt av barnets bästa som fick störst utrymme i domstolsbesluten, men som ändå inte vägde tyngst i avgörandet. Endast i fall nummer fyra, där det beslutades att det inte skulle ske något umgänge mellan pappan och pojken, saknades det helt en tydlig riskbedömning. I fall nummer sex fanns inte heller någon tydlig riskbedömning av TR. Det nämndes endast kortfattat att det inte fanns någon utredning som entydigt visade på att det förekommit övergrepp från pappan. Även HR var i fall nummer sex kortfattad i sin riskbedömning och ansåg att det inte fanns någon grund för påståendena om övergrepp.

Domstolen gjorde i övriga åtta fall egna riskbedömningar. De tog i dessa åtta fall även hänsyn till riskbedömningar i utredningar av andra myndigheter som socialtjänsten eller BUP. I fyra av fallen höll domstolen med utredarna i riskbedömningen och i fyra fall höll de inte med.

I fall nummer ett återfanns den mest omfattande riskbedömningen. Från en av de två vårdnadsutredningar som redovisades i fallet framgick risker som exempelvis att barnet ritat teckningar och berättat om att pappan stoppat in en taggig napp i stjärten på det och

att pappan hade blivit arg och slagit barnet med kläder. Det fanns även uppgifter om att han hade onanerat på en madrass bredvid sängen där barnet sov, att pappan dömts för barnpornografibrott och att barnet haft bakterier i urinvägar och slida som inte bedömts vara vanligt förekommande hos barn m.m. Vårdnadsutredningen uppgav vidare att det fanns tydliga tecken som visade på en allvarlig risk för att barnet skulle utsättas för någon form av sexuella övergrepp. TR, och senare även HR, bedömde dock riskerna annorlunda.

”Av vad som redovisats ovan framgår att TR inte delar vårdnadsutredarnas riskbedömning och slutsats i vårdnadsutredning två. TR:s ställningstaganden ovan innebär att inte TR finner att pappan är olämplig som vårdnadshavare.” (TR fall nr 1)

Domstolens riskbedömningar kan ses utifrån Rasmussons (2006, s 22) diskussion om ett barnperspektiv. Den handlar om vuxnas perspektiv på barn och deras kunskap om barn när de ska agera utifrån ett barnperspektiv. I det här fallet skulle det innebära att domstolen tar hänsyn till hela sammanhanget och försöker förstå barnets situation för att kunna göra en rättvis riskbedömning. Det här kan också tolkas utifrån Qvortrups resonemang (1994, s 23-24) om att barn ofta är underordnade vuxna och utsätts för makt och kontroll, men att vuxna många gånger kan försvara sig med att anledningen till det är att barn behöver beskydd. Sett till detta resonemang kan en förklaring till att riskbedömningen får ett stort utrymme vara att domstolen ser som sin uppgift att skydda barnet. Domstolen kan på så sätt sägas ha tagit sitt ansvar genom att redovisa en riskbedömning, även om resultatet blir en bedömning som inte visar på någon risk för barnet.

6.4 Våldets inverkan på bedömningen av risken för att barnet far illa

Det fanns ofta en sammanfattning i domstolens bedömningar som beskrev vilket våld barnet hade uppgetts vara utsatt för. Risken att barnet skulle fara illa av det påstådda våldet visade sig avgöras nästan uteslutande genom att domstolen tittade på om det finns någon utredning som kunde bevisa våldsutövandet. I fall nummer tre, åtta och tio ansågs däremot det faktum att barnet gick i terapeutisk behandling, vara en risk för att det skulle fara illa av ett umgänge med den misstänkte våldsutövande föräldern. Det här gällde åtminstone fram till dess att behandlingen var avslutad. I dessa tre fall blev domen att det inte skulle ske något umgänge.

I förarbeten till lagen anges att det i riskbedömningen ska tas hänsyn till om någon tidigare gjort sig skyldig till något brott som kan ha betydelse för bedömningen (prop. 2005/06:99, s 42-43). I två av våra rättsfall, nummer ett och nummer fem, fanns det domar på papporna. De var dömda till barnpornografiinnehav respektive våldtäkt, men båda papporna fick rätt till umgänge. I fall nummer fem, där pappan var dömd för våldtäkt, fick han även ensam vårdnad om det ena barnet.

”Pappan har dömts till ett längre fängelsestraff för våldtäkt. /---/ Annat är inte utrett än att pappan för några år sedan brukat visst våld mot barnen och att han sedan dess har kommit till insikt om att beteendet var felaktigt. /---/ HR finner, liksom TR, att pappan är lämplig som vårdnadshavare.” (HR fall nr 5)

Andersson och Bangura Arvidsson (2008, s 197-201) har gjort en studie som visade att uppfattningen om att det är viktigt för barnet med en nära kontakt med sin far, ser ut att påverka domstolen mer än den individuella riskbedömningen. Detta gäller även i de situationer där fadern är känd för att vara våldsam. Studien pekade också på att ett barns rättigheter och behov av kontakt ibland går in i varandra. Det här visade sig i tydligt i de två rättsfallen där papporna var dömda för våldsbrott respektive barnpornografibrott. I fallen bevisades även att papporna betett sig olämpligt mot barnen på andra sätt.

6.5 Riskbedömningen i domstolens beslut

I vår studie visade det sig att risken för att ett barn ska fara illa vägde relativt tungt i de fall där beslutet blev att det inte skulle ske något umgänge med föräldern. I de fyra av våra fall där det inte beslutades om något umgänge, nummer tre, fyra, åtta och tio, var det dock inte själva våldsutövandet som ansågs vara den största risken för att barnet skulle fara illa. Istället beskrevs risken som att den terapeutiska behandlingen av barnen som pågick i tre av de fyra fallen skulle kunna försvåras vid ett umgänge. Barnens rädsla för pappan ansågs också vara en risk i umgänget.

I samtliga rättsfall bedömde domstolen att det inte förelåg någon risk för barnet, om inte det påstådda våldet hade kunnat bevisas i en utredning. Om polisen hade lagt ner en förundersökning ansågs det av domstolen på samma grund inte vara bevisat att det hade skett något våld och därmed fanns det heller ingen risk för barnet.

”Vid en samlad bedömning avseende frågan om sexuella övergrepp finner TR att det visserligen finns mycket som talar för att pappan utsatt barnen för sexuella övergrepp men att bevisningen härför inte är så robust att mammans påståenden därom, och om risk för fortsatta övergrepp, kan anses styrkta. Till följd härav kan pappan i och för sig inte anses olämplig som vårdnadshavare.” (TR fall nr 7)

Sammantaget gavs ingen större tyngd åt våldet när risken för att barnet skulle fara illa avgjordes i domstolsbesluten, om det inte hade kunnat bevisas. Som vi tidigare visat ses det inte heller som en risk för barnet då föräldern har varit dömd för brott tidigare.

Qvortrup (1994, s 167-172) diskuterar huruvida samhället är i behov av en renodlad barndomspolitik eftersom en sådan skulle ge en större möjlighet att direkt fokusera på barn. Han menar att samhället har stått fast vid tanken om föräldrarnas enväldiga ansvar för sina barn och att det har skett på bekostnad av barnen. Barn är sårbara eftersom deras möjlighet att tala i egen sak oftast är väldigt begränsad. Istället för att enbart se föräldrarna som ansvariga skulle samhälle och myndigheter kunna ta ett större ansvar för barnen. Idag finns det inte någon etablerad barndomspolitik. Det kan vara en förklaring till att domstolen fortfarande inte fokuserar direkt på barnet och tar det ansvar för barnets säkerhet som ibland skulle behövas.

6.6 Framställning och förekomst av barnets vilja

I 6 kap. 2 b § FB anges att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad vid avgörande av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Barnets vilja var, tvärtom mot riskbedömningen, den aspekt av det vi undersökt som gavs minst utrymme i domstolsbesluten.

Även om barnets vilja nämndes i rättsfallen genom utdrag från utredningar eller framkom genom någon annan persons uttalanden i målet, så togs denna i mer än hälften av fallen inte upp i själva bedömningen av domstolen. Vår studie visade att barnens vilja inte blev lika viktig att ta hänsyn till som barnets bästa eller risken för att barnet skulle fara illa, vilka båda bedöms utifrån de vuxnas synvinkel. James och James (2008, s 28-29) menar att det är många myndigheter som numera försöker ta reda på barnens åsikter, men att detta inte behöver betyda att man sedan i själva verket tar hänsyn till vad de tycker. Utifrån James och James (2008, s 28-29) kan detta då förstås som att barnens åsikter finns

med för att lagen säger att de ska finnas med. Det finns däremot inget i lagen som säger att man måste lyssna på barnens vilja, utan bara att den ska beaktas. Eriksson och Näsman (2008, s 271-272) menar att barnet blir diskvalificerat i utredningar och att deras rädsla för en förälder eller ovilja till umgänge inte anses som giltig i bedömningen.

Utredningsprocessen präglas enligt författarna ibland av manipulation och att bryta ner barnets motstånd att träffa en förälder vilket bidrar till en fortsatt diskriminering av redan utsatta barn. Genom att barnets åsikt i domstolsbesluten ofta bedöms med försiktighet eftersom föräldrarna är i konflikt, kan barnen på detta sätt tappa tron på rättvisan. Det kan leda till att barnen tänker att det inte är någon större idé att yttra sig eftersom ändå ingen lyssnar på dem.

6.7 Klarläggande av barnets vilja

Barnets vilja framkom endast genom utredningar av t.ex. socialtjänst eller BUP eftersom domstolen aldrig själv tar in barnet för att höra dess åsikt. I de flesta rättsfallen redovisades utdrag med barnens vilja från sådana utredningar, men inte i alla.

I fall nummer ett, sex, sju och nio uppgavs även upplevelser av barnets vilja. I dessa bedömningar beskrevs hur det i uppgifter ur vårdnadsutredningar, eller från tidigare umgängesstöd, hade framkommit att barnet ”verkat glatt” när det hade träffat den förälder som misstänkts för att ha utövat våld. I samtliga av dessa fall dömdes det till umgänge mellan barn och förälder, oavsett om barnet hade uttryckt en annan vilja eller inte.

”I enlighet med vad som ovan anförts har framkommit att barnet uttryckt negativa känslor vad avser pappan när denne inte varit närvarande, men det har även framkommit att barnet vid övervakat umgänge visat glädje över att träffa sin pappa. /---/ Förutsättningar borde därför föreligga för barnet att återknyta kontakten med pappan och få en god och nära relation även med honom.” (HR fall nr 6)

Eriksson (2003, s 292) förklarar i sin avhandling att det kan vara komplicerat att klarlägga barnets vilja, men att tolkningarna av om umgänget är bra för barnet eller inte verkar bygga på något annat än barnets vilja. Detta blir tydligt i ovanstående citat då det spelade mindre roll vad barnet hade uttryckt om sin vilja än vad någon utomstående hade iakttagit. I frågan om barnets vilja finns det motstridiga uppfattningar. Barnombudsmannen

(BR2005:02, s 59-60) menar att domare sällan har några speciella kunskaper om barns behov och anser att barnet ska få utrymme att berätta om våldet och hur det ser på ett umgänge. Detta är också vad Andersson och Hollander (1996, s 63) menar med att man i dagens samhälle borde ta större hänsyn till barns perspektiv för att på så sätt se, lyssna på och förstå de händelser som barnet har varit utsatt för, utifrån deras egen synvinkel. Röbbäck däremot anser att domstolen idag tar större hänsyn till barnets vilja och att lagen har ökat barns delaktighet och har gjort att barnet kan vara med och påverka (Röbbäck, 2011, s 1, 18-20).

6.8 Hänsyn till barnets vilja

Endast i två rättsfall, nummer åtta och nummer tio, togs det uttryckligen hänsyn till barnets vilja i domskälen. Det dömdes inte till umgänge i något av de fallen. Totalt redovisades barnets åsikt i domskälen i ytterligare två av rättsfallen, nummer fem och sex. I fall nummer fem hade en flicka på sexton år i TR ändrat uppfattning om vad hon ville, vilket ledde till att man inte fäste så stor betydelse vid det hon uttryckt. I HR framkom att flickan hade uttryckt att hon vill bo hos sin mamma. HR beskrev att det inte hade framkommit att ett sådant boende skulle vara olämpligt och dömde enligt hennes vilja. Flickans yngre syster var elva år och hade även hon uttryckt att hon ville bo hos mamman. HR bedömde att också hennes åsikt skulle beaktas utifrån hennes ålder och mognad, men ansåg även att hennes uttalande skulle värderas försiktigt eftersom föräldrarna hade varit i konflikt under lång tid. HR ansåg att hennes åsikt, till skillnad från systemens, inte borde få någon avgörande betydelse och bedömde att hennes bästa var att pappan skulle få ensam vårdnad om henne. Detta beslut innebar att syskonen delades och fick bo med varsin förälder.

Att barnets vilja i de flesta rättsfallen som vi har studerade inte gavs särskilt stor hänsyn kan relateras till James och James teori (2004, s 210-211) om en kulturell presumtion som är väl förankrad i lagen. I den presumtionen ses barn som inkompetenta och känslomässigt omogna och de ska därför inte heller vara fria att fatta egna beslut. James och James (2004, s 200-201) diskuterar att det istället blir de vuxnas syn på vad som är bäst för barnet som blir avgörande. En annan förklaring skulle kunna vara den underförstådda presumtion som Andersson och Bangura Arvidsson (2006, s 69) talar om i sin studie. Det

skulle betyda att domstolen valde att gå emot barnets vilja eftersom ett umgänge med den förälder som barnet inte stadigvarande bor med alltid ses som barnets bästa.

6.9 Sammanfattning av resultatet

Resultatet visade att domstolen ansåg att det är viktigast med en god och nära kontakt med båda föräldrarna i avgöranden som gäller barnets bästa. Riskbedömningen fick totalt sett ett stort utrymme i bedömningarna och den hade betydelse framför allt när det skulle beslutas om att det inte skulle ske något umgänge med en förälder. I de fallen var det dock inte själva våldet som ansågs vara den största risken, utan istället barnets rädsla för föräldern eller att barnet gick i någon form av behandling. Sammantaget lade domstolen ingen större vikt vid våldet om det inte hade kunnat bevisas. Resultatet visade också att barnets vilja inte tycktes lika viktig att ta hänsyn till som barnets bästa eller risken för att barnet skulle fara illa. Även om barnets vilja omnämndes genom andra personer som t.ex. utredare eller psykologer, så tog domstolen i mer än hälften av våra rättsfall inte upp barnets vilja i bedömningen.

7 Diskussion

Här diskuterar vi kring valet av metod och hur det kan ha påverkat vår studie. Vi diskuterar därefter kring det resultat som har framkommit utifrån bakgrund, tidigare forskning och analysram. Vi avslutar med att ge exempel på vad som kan vara värt att forska vidare på inom området.

7.1 Metoddiskussion

När vi gjorde vårt urval ville vi begränsa oss till så nya rättsfall som möjligt för att få med de flesta lagändringar som skett. Det gjorde att vi fick ett begränsat urval och att vi totalt studerade tio domar. Om vi hade haft ett större urval hade vi t.ex. kunnat göra jämförelser mellan olika hovrätter och sett om de hade skilt sig från varandra i bedömningarna.

7.1.1 Metodval

Eftersom vi var intresserade av att se vad som ledde fram till domstolens beslut om umgänge valde vi att göra en dokumentanalys. Vi skulle då kunna studera olika rättsfall och på så sätt få en uppfattning om hur domstolen argumenterar för sina beslut. En dokumentanalys kan ses som ett slags indirekt observerande av sociala fenomen (Andersen & Gamdrup, 1994, s 73). Om vi istället hade valt att göra intervjuer hade informationen samlats in under ett möte mellan människor. Vi hade fått respondenternas egna uppfattningar och beskrivningar och det hade gjort att vi hade fått en mer nyanserad bild av domstolens grund till bedömningar. Denscombe (2009, s 235) menar även att en fördel med en personlig intervju är att man kan vara säker på att det insamlade materialet bara kommer från en källa, nämligen den som intervjuas. En svårighet som vi ser med att utföra intervjuer i vår studie är att det skulle kunna vara svårt att hitta respondenter. Vi hade på relativt kort tid behövt få kontakt med ett antal respondenter från domstolsväsendet som haft både tid och intresse av att svara på våra frågor.

7.1.2 Analysinstrument

Vi valde att kombinera innehållsanalys med helhetsanalys för att analysera vårt material. När vi hade tematiserat utifrån våra frågeställningar delade vi upp rättsfallen mellan oss och arbetade med att märka ut de delar som hörde till varje tema. När vi sedan bytte rättsfall med varandra betydde det att det redan fanns markeringar i texten. Även om vi försökte förhålla oss objektiva när vi skulle märka ut avsnitten var det svårt att inte påverkas av vad den andre redan har markerat. I efterhand har vi insett att det hade varit bättre om vi hade skrivit ut två exemplar av varje rättsfall och markerat i dem var för sig och sedan jämfört med vad den andre hade märkt ut i sina rättsfall. Det här är något vi kommer ha i åtanke om vi väljer att arbeta efter samma metod en annan gång.

Vi hade också kunnat välja en annan analysmetod för att analysera rättsfallen på. Vi hade exempelvis kunnat använda oss av diskursanalys som grundar sig på en förutsättning om att ord inte bara används för att ge en bild av verkligheten, utan också för att skapa och bevara den. Diskursanalys innebär att man även tittar på det underförstådda och inte bara det som är tydligt uttryckt i texten (Denscombe, 2009, s 393,395). Vid en sådan analys hade vi letat efter dolda budskap i texten och försökt se vad som utelämnats i domskälen och göra tolkningar utifrån detta. Då hade vi förmodligen också blivit hjälpta av att välja ut andra centrala begrepp att arbeta med än de tre övergripande teman som vi koncentrerade oss på.

7.1.3 Val av analysram

I vår studie valde vi även att använda oss av ett barndomssociologiskt perspektiv eftersom det behandlar barn ur ett samhälleligt perspektiv. Vi hade emellertid kunnat välja en annan teoretisk ansats och hade då antagligen fått ett annat resultat av vår analys. Om vi exempelvis hade använt oss av systemteori så hade vi kunnat se barnet som placerat i ett system och analyserat mer utifrån nätverket runt omkring barnet och gjort kopplingar till hur olika delar i systemet påverkas av en rättsprocess (Payne, 2008, s 212). Eftersom begreppen barnperspektiv och barns perspektiv blir högst aktuella i vår studie och även inkluderas i barndomssociologin, så valde vi att ta med dem i vår analysram. Begreppet barnperspektiv används ofta i sammanhang där barnets bästa ska avgöras, varför det kan vara viktigt att förstå skillnaden mellan barnperspektiv och barns perspektiv.

7.2 Resultatdiskussion

Vårt syfte med studien var att utifrån gällande rättsregler undersöka och beskriva hur domstolar argumenterar för beslut, angående ett barns umgänge med en förälder som misstänks ha utövat våld i familjen. Vi kommer här att diskutera resultatet utifrån de tre teman som genomgående har varit aktuella i studien. Vi diskuterar även kring två nya teman som har uppstått under arbetet med resultatet.

7.2.1 Barnets bästa

Vår studie visar att bedömningar av barnets bästa prioriteras av domstolen, men precis som tidigare forskning har visat så kvarstår frågan om resultatet alltid blir till barnets bästa. Vi kan se att presumtionen om att ett umgänge med den förälder barnet inte bor med alltid är det bästa för barnet fortfarande lever kvar (Eriksson & Hester 2001; Andersson & Bangura Arvidsson 2008). I lagen (6 kap. 2 a § FB) finns beskrivet att förutom barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, måste risken för att barnet utsätts för övergrepp eller annars far illa också beaktas. På något sätt framstår det som att risken blir underordnad behovet av kontakt när det kommer till domstolens beslut om barnets bästa i frågor gällande umgänge med en våldsam förälder.

Barnets bästa är det som borde vara viktigast att utreda i en umgängestvist, men det är förmodligen det som är svårast för domstolen att avgöra. En lösning på detta skulle kunna vara att utforma en speciell barndomstol för att lösa bl.a. vårdnads-, boende- och umgängestvister. De som arbetar i en sådan domstol skulle kunna ha speciell utbildning i barnrättsliga frågor och där skulle även barnen kunna få ta större plats än vad de får idag. Det här är något som även Qvortrup (1994, 167-168) berör när han föreslår en särskild barndomspolitik som fokuserar direkt på barnen. Hans diskussion om tydligare politiska mål vad gäller barn skulle också kunna inbegripa den rättsliga utformningen, eftersom han har en förhoppning om att samhälle och myndigheter då ska ta på sig ett större ansvar för barndomen.

En annan lösning, som även Barnombudsmannen (BR2005:02, s 59) är inne på, skulle kunna vara att utbilda den redan befintliga domstolspersonalen mer i frågor som rör barn.

Det skulle även i större utsträckning kunna tas in åsikter och utlåtanden från experter på området barn för att hjälpa domstolen att utifrån det avgöra vad som är barnets bästa. För att utforma en lagstiftning som ser mer ur ett barnperspektiv skulle man även kunna titta på andra länder. Enligt Jaffe och Crooks (2004, s 928) har t.ex. Nya Zeeland en välutvecklad lagstiftning när det förekommer relationsvåld i frågor kring vårdnad. Där har man antagit en presumtion som förespråkar att våldsförövare inte ska kunna tilldömas vårdnad eller obevakat umgänge om det inte kan säkerställas att barnet inte kommer att fara illa av det.

7.2.2 Riskbedömningen

Vårt resultat visar att det trots att riskbedömningen får ett stort utrymme i besluten inte ges någon större tyngd åt risken att barnet far illa, när det inte finns bevis för det våld som det har utsatts för. Däremot ses det i tre av våra rättsfall som en risk att barnet far illa av ett umgänge när barnet går i terapeutisk behandling. Det som är intressant med detta är att vid gemensam vårdnad om barnet, vilket förespråkas i det längsta, måste båda föräldrarna godkänna att barnet får gå i behandling. I de här tre fallen hade mammorna ensam vårdnad och det behövdes alltså inget medgivande från papporna. Om vårdnaden istället hade varit gemensam, och om papporna hade utövat våld mot familjen, så hade han troligen motsatt sig behandling för barnen. Det hade inneburit att domstolen inte hade kunnat se det som en risk för att barnet skulle fara illa av ett umgänge, på grund av pågående behandling. Slutsatsen blir att om en våldsutövande pappa motsätter sig behandling för barnet, minskar det möjligheten att barnet bedöms riskera att fara illa vid ett umgänge med honom. En mamma som har motverkat umgänge på grund av att hon är säker på att barnet utsätts för övergrepp, ses däremot som en olämplig vårdnadshavare och riskerar därmed att förlora vårdnaden helt.

I regeringens proposition 2005/06:99 framgår det också tydligt att man ska ta hänsyn till tidigare domar för att avgöra vad som kan tänkas vara barnets bästa. Det här gäller även om förövaren inte har blivit dömd och förundersökningen har lagts ner. I ett rättsfall som handlade om barnpornografibrott dömde domstolen till umgänge, trots att pappan bevisligen uppträtt på ett olämpligt sätt. Likadant i fallet där pappan dömdes till våldtäkt och även var införstådd med att brorsonen förgripit sig på dottern. Ytterligare ett fall som

innehåller grovt våld, men som ändå skiljer sig från de andra är det där pappan har mördat mamman när dottern var ett par månader gammal. Även om det är ett allvarligt brott så har det konstaterats att pappan var mentalt sjuk vid tidpunkten och det kan ses som en förmildrande omständighet. När han börjat medicinerats har han även kommit till insikt om vad han har gjort och är mycket ångerfull över brottet som har begåtts. Inte i något av dessa fall visade det sig att domstolen tog hänsyn till tidigare domar. Slutsatsen blir att även om riskbedömningen ofta ligger till grund för besluten så ses sällan våldet i sig som en risk för att barnet ska fara illa.

7.2.3 Barnets vilja

Resultatet visade att barnets vilja inte är särskilt prioriterad av domstolen. I vissa fall har barnets vilja framkommit i utredningar av socialtjänsten och då tas den ibland även upp i domskälen. Det som är intressant är att domstolen ändå inte alltid tar hänsyn till barnets åsikt. Även om barnet har uttryckt en önskan om att det inte vill ha umgänge med en förälder som har utövat våld så kan domstolen ignorera barnets vilja. Det här är något förvånande eftersom det i vissa fall har förekommit inslag av grövre våld och det finns mycket som tyder på att barnet inte mår bra av att träffa föräldern. Precis som James och James (2004, s 23-24) menar så tillåts barnen att medverka, men de tilldelas ändå inget inflytande i processen.

Ett skäl till varför domstolen inte tar hänsyn till barnets åsikt kan vara att den i ett längre perspektiv vill ordna så att barnet kan ha en fortsatt kontakt med föräldern. Om barnet inte har någon relation alls till föräldern så är det mycket svårare att återuppta kontakten senare i livet. Om domstolen dömer på sådana grunder så är det ett sätt att ytterligare omyndigförklara barnet och göra skillnaden ännu större mellan vuxna och barn. Det här kan ses utifrån James och James (2004, s 210-211) diskussion om att lagen ser barnet som inkompetent och att det inte kan fatta rationella beslut som rör dem själva. Det kan å andra sidan tänkas att domstolen i det här läget ser barnet ur ett omsorgsperspektiv och vill måna om dess framtida relation med pappan. Det kan vara så att om barnet växer upp med en kontakt med pappan kan det skapa sig en egen uppfattning om honom som person och behöver inte i lika stor utsträckning påverkas av andra människors uppfattningar och framställning av honom.

Röbäck (2011, s 1, 18-20) diskuterar också kring ett omsorgsperspektiv i fall där domstolen tar hänsyn till risken för att barnet far illa. Ett sådant perspektiv kombineras med ett delaktighetsperspektiv när domstolen i samma fall även tar hänsyn till barnets vilja. I studien visade det sig att domstolen efter lagändringen 2006 tar större hänsyn till barnets vilja och att den har varit avgörande när det inte har beslutats om något umgänge i umgängestvister. Innan ändringen i lagen så värderades risken att barnet skulle förlora kontakten med en förälder högre än risken att barnet skulle utsättas för övergrepp (ibid, s 1, 18-20). Vår studie visar också att i fall där inget umgänge beslutats ske har barnets vilja beaktats i större utsträckning än i övriga fall. Däremot visar vår studie att risken för att barnet skulle förlora kontakten med en förälder fortfarande värderas högre än barnets vilja. Det finns på så sätt både likheter och skillnader i studierna. Skillnaderna kan bero på att vi har ett mer begränsat urval och vårt resultat kunde hade blivit annorlunda om fler rättsfall hade studerats. Det kan också bero på att våra rättsfall är från 2010 och 2011 och Röbäcks är från 2007. Det kan även bero på geografiska skillnader mellan domstolarna, men det är ingenting som vi har studerat närmare.

7.2.4 Umgängesstödet funktion

I lägen där det kan finnas en risk för barnet eller där en förälder uttrycker en oro för barnets umgänge med den andra föräldern, kan domstolen döma till umgängesstöd. Ett umgängesstöd ska finnas med vid umgänget och hålla sig i bakgrunden för att se till så att det inte händer barnet något eller att föräldern försöker pressa barnet på information. Vi tycker oss se att ett umgängesstöd ofta fungerar som en enkel utväg för domstolen i svåra beslut som rör umgänge. Domstolen har då inte direkt behövt ta ställning varken för eller emot ett umgänge. Det kan istället bli en sorts falsk trygghet där umgängesstödet antas minska risken för att barnet far illa. Om vi tittar på det citat vi har med inledningsvis ur Ekbohm och Landbergs rapport (2007, s 12) där en flicka som utsatts för sexuella övergrepp av sin pappa, kan man tydligt urskilja hennes åsikt. Hon tycker att det är bättre att träffa sin pappa med umgängesstöd än att träffa honom själv, men helst skulle hon inte vilja träffa honom alls. De är ofta vanliga människor som har valt att vara umgängesstöd som en sidouppgift till en annan sysselsättning. Ett umgängesstöd har inte heller några befogenheter att träda in om det skulle hända något för att förhindra brott. De är i princip lika oskyddade som barnet (prop. 2009/10:192, s 11). Det kan ifrågasättas om det

verkligen är lämpligt att lägga ansvaret för barnets säkerhet på en i många fall utbildad och maktlös medborgare.

7.2.5 Våld och genus

Något annat som är värt att diskutera är hur man ser på våld och genus. Även om det är vanligare med våldsamma män så finns det även kvinnor som slår både sin man och sina barn. I våra rättsfall var det ingen kvinna som misstänktes för våld, men det hade varit intressant att studera om domstolen skulle ha sett annorlunda på en sådan situation i förhållande till om det är en man som slår. Vi har även i vår studie lagt märke till att pappan ses på med mildare ögon om han är villig att ta emot hjälp från socialtjänsten. Han vinner mycket på att vara tillmötesgående. En mamma som däremot motverkar umgänge eller inte vill ha några insatser ses som motsträvig och motarbetande. I många fall kan det från mammans sida handla om rädsla för att pappan ska förgripa sig på barnet om han får tillfälle och då är det förståeligt att mamman kanske inte är särskilt hjälplig. Risken är att hon då mister hela vårdsnaden eftersom hon inte har medverkat till att barnet ska ha tillgång till båda sina föräldrar.

När vi letade upp våra domar på Infotorg så sökte vi bara på våld, men trots detta kom sju av rättsfallen att innehålla någon form av sexuellt våld mot barnet. Den här sortens våld förekommer oftare än vi hade tänkt oss och vi funderade på vad som var anledningen till detta. Vi diskuterade om det i vissa fall kan vara en desperat utväg för mamman att anklaga pappan för sexuellt våld för att behålla vårdsnaden. När vi har läst domarna har vi uppfattat att domstolen i vissa fall har varit tveksam till om mamman verkligen talar sanning i frågan. En pappa som oskyldigt beskylls för att ha begripit sig på barnet får en stämpel på sig som är svår att tvätta bort. En följd kan bli att människor i hans omgivning tar avstånd från honom och att han mår mycket dåligt av anklagelsen. Mammans överilade handling kommer i sådana fall förmodligen skada pappan personligen för mycket lång tid framöver.

7.2.6 Avslutande diskussion

Vid en tolkning av lagtexten i 6 kap. 2 a § FB framgår att ett barn alltid har ett behov av båda sina föräldrar. Samma paragraf säger även att det ska beaktas om det finns en risk för att barnet utsätts för övergrepp eller på annat sätt far illa. Det här verkar dock ofta försvinna i bakgrunden i våra studerade rättsfall. Det kan även diskuteras om ett barn verkligen har ett behov av en förälder som har varit våldsam både mot barnet själv och mot dess andre förälder. Barnet kan bära med sig svåra upplevelser och vara rädd för den våldsamme föräldern. Rapporten av Ekbohm och Landberg (2007, s 9-10, 72) visar att även om ett umgänge med en våldsam förälder sker med umgängesstöd så innebär det för många barn stora psykiska påfrestningar. Domstolen går oftast efter vad lagen säger om att ett barn har ett behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, utan närmare motivering. Om en mamma förhindrar umgänge med en våldsam pappa anklagas hon för att sabotera umgänget. Det kan emellertid vara så att mamman försöker tillgodose sitt barns behov just genom att inte låta det träffa föräldern som har förgripit sig sexuellt på det, men det verkar inte ha någon betydelse för domstolen. Vi uppfattar det här som att ett umgänge inte alltid utgår från barnets bästa utan mer från föräldrarnas rätt till sitt barn. Det här är något som verkar ha levt kvar sedan 1920 års lag om äktenskap där föräldrarätten starkt betonades. Domstolarna följde då principen att den förälder som inte hade vårdnaden hade rätt till umgänge med barnet och i allmänhet togs ingen hänsyn till barnets egen vilja (Ewerlöf, Sverne & Singer, 2004, s 57-59).

Vad gäller barnperspektiv respektive barnets perspektiv blir det tydligt att domstolen utgår från ett barnperspektiv. Det är de vuxnas tolkningar av barnens situation som görs gällande utifrån vad lagen säger. Barnens egna röster får ingen avgörande mening. Det stämmer med vad Arnér och Tellgren (2006, s 35) skriver, att barnets bästa avgörs utifrån vuxnas syn på barnen. Istället borde fokus ligga på barnets perspektiv, där domstolen lyssnade mer till barnens egna berättelser. Andersson och Hollander (1996, s 63) är inne på att barnperspektivet mer borde inbegripa barnets perspektiv, dvs. att se, lyssna på och försöka förstå det enskilda barnets upplevelser av vad de har varit med om.

Avslutningsvis tycker vi oss också se att det finns en rangordning av de aspekter som vi har fokuserat på i vårt resultat. Barnets bästa utifrån första delen av 6 kap. 2 a § FB, att avseende särskilt ska fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, kommer genomgående i första hand i rättsfallen. I andra hand kommer senare

delen av samma lagparagraf som handlar om beaktande av risken för att barnet utsätts för övergrepp eller annars far illa. I tredje hand tillmäts 6 kap. 2 b § FB, att hänsyn ska tas till barnets vilja, betydelse i bedömningarna. Den här rangordningen låter logisk, men det skapas ändå ett problem då vårt resultat visar att våldsaspekten inte tas på allvar. Det som enligt lagen är tänkt att fungera som ett skydd för barnet blir svårt att realisera eftersom domstolen har höga beviskrav i våldssammanhang.

7.2.7 Framtida forskning

Ett förslag på framtida forskning är att studera det här ämnet ur ett genusperspektiv. Vi tycker oss ha sett tendenser till att pappan ses som antingen ond eller god och att mamman befinner sig någonstans däremellan. Det skulle vara intressant att se hur mammor och pappor egentligen framställs i rättsprocessen och om det görs någon skillnad i rättsförfarandet beroende på vem av dem som har utövat våldet? Bedöms de efter samma förutsättningar? Ett annat uppslag till fortsatt forskning är att studera insatsen umgängesstöd mer ingående. En idé är att försöka klarlägga vad det egentligen har för funktion och hur man ser det ur ett samhällsligt perspektiv. Som teoretisk utgångspunkt skulle man kunna använda sig av funktionalismen. Robert Merton har t.ex. en applicerbar teori om latent och manifesterade funktioner. I en sådan studie skulle man kunna använda sig av kvalitativ metod och intervjua umgängesstöd om hur de ser på sin roll, men även hur domstol och socialtjänst ser på insatsen.

8 Litteraturförteckning

Andersen, Vilmer & Gamdrup, Peter (1994) "Forskningsmetoder". I: Andersen (red.) *Vetenskapsteori och metodlära*, s 73-74. Lund: Studentlitteratur AB.

Andersson, Gunvor & Hollander, Anna (2004) "Om barns rätt och barnets bästa". I: Socialstyrelsen, *Barnet i den sociala barnvården*, s 41-63. Liber, Socialstyrelsen, Centrum för utvärdering av socialt arbete.

Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2006) *Barnet mellan två föräldrar – insatsen kontaktperson i umgängestvister*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2008) "Contact person as a court-ordered solution in child visitation disputes in Sweden", *Child & Family Social Work*, Vol:13, Nr:2, 197-206.

Arnér, Elisabet & Tellgren, Britt (2006) *Barns syn på vuxna- att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Barnombudsmannen BR2005:02 (2005) *När tryggheten står på spel*. Stockholm: Barnombudsmannen.

Bergström, Göran & Boréus, Karin (2005) "Innehållsanalys". I: Bergström, Göran & Boréus, Karin, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, s 43-87. Lund: Studentlitteratur AB.

Denscombe, Martyn (2009) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur AB.

Djurfeldt, Göran & Larsson, Rolf & Stjärnhagen, Ola (2010) *Statistisk verktygslåda – samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur AB.

Ekbom, Inger & Landberg, Åsa (2007) "Innerst inne var man rädd..." *Barns och föräldrars röster om att ha umgänge tillsammans med kontaktperson*. Rädda Barnen och Socialstyrelsen.

Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av pappa – Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.

- Eriksson, Maria & Hester, Marianne (2001) "Violent men as good-enough fathers? : A look at England and Sweden", *Violence Against Women*, 2001 7: 779-798.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2008) "Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother", *Childhood*, 15, 259-272.
- Ewerlöf, Göran & Sverne, Tor & Singer, Anna (2004) *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Hindberg, Barbro (1997) *Barnmisshandel*. Stockholm: Rädda barnen.
- Holme, Idar Magne & Krohn Solvang, Bernt (1997) *Forskningsmetodik – Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Jaffe, Peter G & Crooks, Claire V (2004) "Partner Violence and Child Custody Cases – A Cross-National Comparison of Legal Reforms and Issues", *Violence Against Women*, Vol 10 No 8, August 2004, s 917-934.
- James, Allison & James, Adrian (2008). *Key concepts in childhood studies*. London: Sage.
- Payne, Malcolm (2008) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Qvortrup, Jens (1994) *Barn halva priset*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Rasmusson, Bodil (2006) *Barnperspektiv i den sociala barnvården. Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst*. Lund: Lunds universitet, Meddelanden från Socialhögskolan, nr 2.
- Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Robson, Colin (2002) *Real world research*. (Second ed.) Oxford: Blackwell.
- Röbäck, Karin (2011) "Bedömningar om barn i umgängestvister- förändrad argumentation om tid, omsorg och delaktighet?", *Social vetenskaplig tidskrift*, 1, 5-20.

Övriga källor

Brottsförebyggande rådet (2007) *Anmälda brott i hela landet 2005*. Tillgänglig:

http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&module_instance=21&id=37&statsType=100&statsCounty=La&Year=2005&type=1 (2011-05-01)

Brottsförebyggande rådet (2011) *Misshandel mot barn*. Tillgänglig:

http://www.bra.se/extra/pod/?module_instance=2&action=pod_show&id=27 (2011-05-02)

Socialstyrelsen (2005) *När mamma blir slagen – Att hjälpa barn som levt med våld i familjen*. Stockholm: Socialstyrelsen

Statistiska centralbyrån (2011) *Befolkningsstatistik*. Tillgänglig:

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____26040.aspx (2011-05-01)

Propositioner

Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler

Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Lagar

Brottsbalken. BrB 1962:700.

Föräldrabalken. FB 1949:381.

Statens offentliga utredningar

SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda.

SOU 2005:43 Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar.

Bilaga 1-Teman för analys

Hur beskriver domstolen barnets bästa i sina bedömningar av umgänge med förälder som misstänks ha utövat våld?

Anses barnets bästa vara en nära och god kontakt med båda föräldrarna även då det misstänks ha förekommit våld? Hur motiveras i så fall detta?

Hur skiljer sig framställningen åt i bedömningarna vad gäller barnets bästa?

Vilket utrymme får riskbedömningen i besluten?

Hur beskrivs det misstänkta våldet och risken att barnet far illa av detta?

Vilken tyngd ges riskbedömningen i besluten?

Vilket utrymme får barnets vilja i besluten?

Hur framkommer barnets vilja i bedömningarna?

Vilken betydelse ges barnets vilja i besluten?

Bilaga 2 – Studerade rättsfall

Fall 1: Flicka 6 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Misstänkta sexuella övergrepp av pappan. Pappan är även dömd för barnpornografibrott. TR dömer till ensam vårdnad för mamman och umgänge med pappan var tredje helg samt vid storhelger, lov, etc. Dock ska ett umgängestillfälle först ske med kontaktperson eftersom barnet inte träffat pappan på länge. HR fastställer TR:s dom förutom en liten ändring angående upptrappning av umgänge utan övernattningsnågra gånger. Fortfarande ska umgänget ske med umgängesstöd första gången och därefter utan.

Fall 2: Flicka 5 år. Frågan gäller umgänge. När flickan var två månader gammal mördade pappan flickans mamma och försökte därefter ta sitt eget liv. Han dömdes till rättspsykiatrisk vård eftersom han lider av bipolär sjukdom, vilken han idag medicinerar för. Pappan befinner sig nu i öppenvård och önskar umgänge med sin dotter som är placerad i familjehem. TR dömer till umgänge med pappan två timmar varje månad i närvaro av umgängesstöd. HR ändrar domen till umgänge med pappan under två timmar fyra gånger om året i närvaro av umgängesstöd.

Fall 3: Flicka 7 år, pojke 5 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Pappan misstänks för grov kvinnofridskränkning mot mamman samt misshandel av barnen. TR dömer till ensam vårdnad för mamman och umgänge med pappan i närvaro av umgängesstöd. HR upphäver endast förordnandet av umgänge och anser att det inte ska förekomma något umgänge.

Fall 4: Pojke 7 år. Frågan gäller umgänge. Pojken har bevittnat våld eftersom mamman misshandlats och hotats av pappan. Pappan är dömd för misshandel av mamman och har även överträtt besöksförbud mot henne. TR ändrar en tidigare dom hos Svea hovrätt och beslutar att umgänge inte längre ska ske mellan far och son. HR fastställer TR:s dom.

Fall 5: Flicka 16 år och flicka 11 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Pappan har tidigare utövat våld mot barnen. Pappan är nyligen dömd för våldtäkt och har avtjänat fängelsestraff för detta. Pappans brorson har förgripit sig sexuellt på en av flickorna. TR dömer att pappan ska ha ensam vårdnad om båda flickorna. Flickorna ska ha umgänge med mamman. HR ändrar domen till gemensam vårdnad för äldsta flickan som ska vara stadigvarande boende hos mamman och ha umgänge med pappan. Pappan får vårdnaden om den yngsta flickan. Flickan ska ha umgänge med mamman.

Fall 6: Pojke 7 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Pappan misstänks för sexuella övergrepp och misshandel av pojken. Pappan misstänks även ha en överkonsumera alkohol. TR dömer till fortsatt gemensam vårdnad. Pojken ska ha sitt stadigvarande boende hos mamman och umgänge med pappan i närvaro av umgängesstöd under ca sju månader och därefter utan umgängesstöd. HR ändrar TR:s dom till att pappan får ensam vårdnad om pojken.

Fall 7: Pojke 12 år och pojke 10 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Misstänkta sexuella övergrepp av pappan. TR dömer till fortsatt ensam vårdnad för mamman och umgänge med pappan tre timmar varannan lördag i närvaro av umgängesstöd. HR ändrar bara domen genom att begränsa umgängesstödet till som längst ett års tid från det första umgängestillfället.

Fall 8: Flicka 11 år, flicka 5 år och pojke 5 år (tvillingar). Frågan gäller vårdnad och umgänge. Misstänkta sexuella övergrepp av olika personer i omgivningen och även av pappan mot 11-åringen, samt övergrepp av pappan även mot tvillingarna. TR dömer ensam vårdnad av tvillingarna till pappan och ensam vårdnad av 11-åringen till mamman. Tvillingarna ska ha umgänge med mamman varannan helg. Pappan får inget umgänge med 11-åringen. HR ändrar TR:s dom till gemensam vårdnad av alla tre barnen. Barnen ska vara stadigvarande boende hos mamman och pappan ska ha umgänge med tvillingarna varannan helg i närvaro av kontaktperson under sju månader och därefter utan umgängesstöd. Pappan får inget umgänge med 11-åringen.

Fall 9: Pojke 6 år, pojke 4 år och flicka 2 år. Frågan gäller vårdnad och umgänge. Pappan misstänks för sexuella övergrepp på två av barnen. TR dömer till fortsatt gemensam vårdnad samt umgänge med pappan i närvaro av umgängesstöd och även telefonumgänge varje vecka. HR dömer till fortsatt gemensam vårdnad men ändrar umgänget till att gälla helgumgänge, fre-mån under tre tillfällen utan umgängesstöd, och därefter ska ett växelvist boende hos föräldrarna införas.

Fall 10: Flicka 8 år. Frågan gäller umgänge. Pappan misstänks för sexuella övergrepp. TR dömer till umgänge med pappan i närvaro av umgängesstöd. HR ändrar TR:s dom till att inget umgänge ska ske mellan pappan och flickan.